2014 metų kovo 6 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS www.mokslasplius.lt/mokslo-lietuva Kaina: 3 Lt

Mokslo Lietuva

NAUJŲ TECHNOLOGIJŲ „RATAI“ XXI A. GYVENIMUI ■ 2 p.
PASITINKANT ALGIRDO PATACKO KNYGĄ „LITUA“ ■ 5 , 12 p.
PAMINKLAS ZANAVYKŲ DVISKAITAI ■ 9, 12 p.
■ p. 6-7 Vladas Vitkauskas apie kalnuose atrastą sielą
■ p. 10 Žiniasklaida ir religija. Ką reikia žinoti?

Nr. 5 (515) Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

TRYS BROLIAI – VIENA SĖKMĖS ISTORIJA (1)

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Broliai Vizbarai – Kristijonas, Dominykas ir Augustinas – bendrovės „Brolis Semiconductors“ įkūrėjai

Nedažnai būna, kad vos prieš keletą metų įsikūrusi bendrovė, tarsi burtų lazdele mostelėjus, staiga tampa plačiai žinoma ne tik savosios šalies, bet ir tarptautiniu mastu. Taip nutiko su 2011 m. įkurtąja aukštųjų technologijų įmone „Brolis Semiconductors“, kuri pasaulyje – nuo Japonijos iki JAV – žinoma neprasčiau negu Lietuvoje. Įmonės specializacija – puslaidininkių lazerių, lazerinių diodų ir kitų gaminių kūrimas. Kuo tie lazeriai ypatingi? Pirmiausia plačiu pritaikymu tokiose srityse kaip šviesolaidiniai tinklai, plačiajuosčio interneto, ventiliacijos sistemų (dujų koncentracijai matuoti) ir daugelyje šiuolaikinių technologijų ar medicinoje. Įsivaizduokime, kad pagal žmogaus iškvėptą orą galima diagnozuoti vėžį ar kitą ligą.

„Brolis Semiconductors“ kol kas gamina tik prototipus, kuriuos užsako energetikos, chemijos, ventiliacijos, automobilių pramonės įmonės. Klientai, o jų nemažai – užsienio kompanijos, kurių užsakymų nespėjama vykdyti, tad dabar

■ Nukelta į **3 p.**

UAB „Brolis Semiconductors“ nuotrauka

Epitaksijos inžinierius pakrauna 4 100 mm skersmens plokšteles į reaktorių. Ant šių plokštelių bus auginamos naujos kartos galvanomagnetinių jutiklių struktūros

Arnoldas PIROČKINAS

Sausio pabaigoje Aldonas Pupkis, įteikdamas ką tik iš spaustuvės gautą paskutinę savo knygą *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013. – 478 p.), pasakė, kad šios dovanos nelaikyčiau įpareigojimu rašyti recenziją. Paskui, grįžęs namo, ilgai laužiau galvą dėl šių žodžių prasmės: kaip čia man juos suprasti? Galiausiai, atmetęs visas spėliones, nusprendžiau, kad šioks ar toks jo įspėjimas buvo liekas: bet kuriuo atveju būčiau laikęs savo pareiga viešai aptarti kolegos naująjį darbą. Gal tik tuo norėčiau skirtis, kad savo rašinio nenoriu vadinti recenzija, o tik pasidalijimu įspūdžiais ir mintimis.

Bene ryškiausias JUOZO BALČIKONIO veiklos baras

Tokį mano ketinimą skatino kelios aplinkybės. Visų pirma Juozas Balčikonis buvo mano profesorius Vilniaus universitete, ir už labai daug esu jam didžiai dėkingas. Praleisti tokią gražią progą dėkingumui išreikšti jausčiau kaip savo pareigos neįvykdymą.

Antra, objektyvus, dokumentuotas profesoriaus veiklos išryškinimas pasidarė ypač aktualus dabar, kai mūsų visuomenės jaunoji karta („jaunoji“ sąlygiškai) atgautos nepriklausomybės trečiajame dešimtmetyje tautos kultūros, mokslo ir politikos pirmtakus vertina, sakytume, ne kritiškai, bet chunveibiniškai. Įvyko tai, dėl ko dar 1895 m. baiminosi Maironis: „Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris / Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus, / Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis / Ar jiems besuprantamos bus?“ 1942 m. dėl būsimųjų kartų gebėjimo suvokti laikmečio tragizmą abejojo ir Salomėja Nėris: „Ateis kiti – galbūt supras jie, / Kokia mūs valanda klaiki.“

Kas ne kas pasakys, jog visoje žmonijos istorijoje galiojo dėsnis – jaunoji karta gana kategoriškai atmeta savo pirmtakų idėjas, nuostatas ir metodus. Tačiau XXI a. pr., kai sukaupta tiek daug skaudžios istorinės patirties, negi neužtenka proto skirti kritiškumą, be kurio negali būti pažangos, nuo chunveibiniškumo, kuriuo tyčiojamasi iš žmogaus?

Jeigu kalbėsime tik apie prof. J. Balčikonį, tai į jį ir jo darbus visą laiką ne vieno žiūrėta kritiškai. Prisiminkime poeto Jono Aisčio (tada dar Aleksandravičiaus) filipikas „Pasidarykime lietuvių patys“ ir „Žygis prieš vieną kareivį“, nukreiptas prieš J. Balčikonį dėl raginimo atlietuvinti savo pavardes. Talentingos filipikos, ironiškai tariant, pasiekė tikslą: Jonas Kossu-Aleksandravičius virto Jonu Aisčiu... Tačiau ne mūsų tikslas apžvelgti prieš J. Balčikonį nukreiptą kritiką.

Trečia. Kad ir nelabai glaudžiai nuo 1965 m. bendrauta su Aldonu Pupkiu universiteto Lietuvių kalbos katedroje ir vėliau, bet visą laiką teigiamai vertinau jo didžiai pasiaukojamą kalbinę veiklą. Todėl, išgirdus žinią, kad jis rašo mono-

■ Nukelta į **4 p.**

MOKSLO HORIZONTAI

APIE NAUJŲ TECHNOLOGIJŲ „RATUS“ XXI A. GYVENIMUI (2)

Dobilas KIRVELIS
Stepono Kairio fondas

Pabaiga, pradžia Nr. 4.

Inovacinės nuostatos Europoje, Rusijoje ir Lietuvoje

Nors Europos Sąjunga kuria bendrą 28 (ir numato dar daugiau) valstybių bendro gyvenimo erdvę, bet kol kas, spręsdama problemas, apsiriboja tik tradicinių ekonomikos, finansų ir kitų visuomenės gyvenimo technologijų kosmetiniu tobulinimu be ryškesnių radikalių naujovių. Daugybė valstybių su savo atskiromis nacionalinėmis gyvenimo tradicijomis stengiasi išsaugoti savitus identitetus – ES konservuojasi. Tą patį matome ir mokslo-technologijų raidos strategijose – nuostata ir XXI a. tęsti tai, ką darė XX a. Pvz., tik ką pradedamoje programoje HORIZON-2020 (2014–2020 m.) nematyti esminių inovacinių žingsnių. Nors pirmoje XXI a. dekadoje buvo bandyta vystyti konvergenciją Nano-Bio-Info-Cogno (NBIC) ir net daugiau technologijų. Net Lietuvoje KTU Inovacijų ir mokslo centras ir Integruotas mokslo, studijų ir verslo centras (slėnis) „Santaka“ bandė daryti kai kokių technologijų konvergencijos pirminius žingsnius.

Ryškiausias Europos Parlamento žingsnis NBIC technologijų vystymo kryptimi yra jo ekspertinio komiteto STOA (*Science and Technology Options Assessment*) atlikti zonduojantys programiniai tyrimai, paskelbti 2012 m. gruodžio ataskaitoje „Gerinant gyvenimą: XXI amžiaus bioinžinerija (*Making Perfect Life: Bio-Engineering in the 21st Century*)“. Šį projektą jau galima pripažinti kaip strateginį, artimą konverguotų NBIC technologijų projektui. Jame jau matoma sintetinės biologijos ir kitų inovacijų svarba. Tik apgailestautina, kad šiuo naujų technologijų kūrybos projektu yra labai mažai suinteresuotų – apsiribojama vienu kitu institutu Olandijoje, Vokietijoje ir Austrijoje. Panašių atskirų autonominių tyrimų galima rasti Švedijoje, Danijoje, Suomijoje, bet jie neintegruoti bendromis tikslinėmis programomis.

Savitai inovacines paieškas vykdo Šveicarija ir mėgdžiodama JAV NBIC kontekste – Rusija. Ryškiausiai reiškiasi Rusijos MA Kurčatovo institutas. Maskvos universitete įkurtas Bioinžinerijos ir Bioinformatikos fakultetas, skirtas ugdyti XXI a. bioinžinerius inovacinių biotechnologijų kūrybai ir įgyvendinimui. Rengiami net naujų technologijų organizatoriai – bioinžinieriai vadybininkai.

Teoriniu lygmeniu konverguotų technologijų ir naujų biotechnoinovacijų galimybių perspektyviniai tyrimai vykdomi ir Lietuvoje. Skirtingai nei JAV NBIC, dar 2011 m. Lietuvoje buvo vystoma konverguotų Nano-Bio-Info-Cogno-Eco (NBICE), ar net NBICEE sociobioinžinerinė koncepcija, reikalaujanti, kad bioinžinerinėje NBIC kūryboje būtų konverguojama ir ekologiniai (NBICE), ir net ekologinės ekonomikos (NBICEE) principai. Kaip matoma šiandien, jau 2012 m. JAV strategai visa tai numatė CKTS (2012–2020 m.) programoje atskirų platformų – Socialinės (*Societal*) ir Žemės (*Earth*) lygmenyse. Lietuvoje vystomos NBICEE koncepcijos pagrinde numatoma pamatinė – dviejų, iš esmės skirtingų technologijų – materialiųjų (medžiaginių-energetinių) ir nematerialiųjų (informacinių) technologijų konvergencija, vadinama uždarąja cikline kodavimo-dekodavimo CL-CD (angl. *Closed-Loop Coding-Decoding*) konvergencija. Šis principas matomas kaip gyvųjų, psichologinių ir socialinių organizuotų sistemų funkcinės veiklos esmė. Psichologijos kognityviniu smegenų neuroinformaciniu lygmeniu ir socialinėje mokslo-technologinėje kūryboje CL-CD koncepcija virsta Analizės per Sintezę (*A-by-S*) metodu. Remiantis tokia mokslo idėjine samprata 1962–1990 m. bandyta ruošti inžinerizuotus biofizikus Vilniaus universitete, vykdyti atitinkami moksliniai tyrimai, kuriami regėjimo organai robotams Biofizikos-neurokibernetikos laboratorijoje. Minėti įvairūs skirtumai vaizdžiai pateikti populiarintomis schemomis 4 pav.

Tokia įvairių šalių biotechnoinžinerinė strateginė XXI a. nuostata iškelia ir politikos inovacijas. Fantastai, filosofai ir teoretikai sociologai jau žymiai anksčiau, prognozuodami visuomenės raidos tendencijas, apie tai yra paskelbę biopolitikos, technopolitikos pavadinimais, net nauja technobioparadigma, vedančia į naują transhumanizmo epochą.

Technobiopolitika ir transhumanizmas

Nors terminą *biopolitika* 1920 m. pirmą kartą pavartojo švedų politikas Rudolfas Kjelenas, bet šio termino prasmę geriausiai 1970 m. apibūdino prancūzų filosofas Mišelis Fuko (M. Foucault) socialinio valdymo kontekste. Jo manymu, biopolitika yra tai, „kas gyvybę ir gyvybinius mechanizmus perkelia į detalių išskaičiavimų erdvę, o žinojimą-galią paverčia žmogaus gyvenimą transformuojančiu veiksniu“. Jis istoriniu ir analitiniu būdu skyrė dvi tokio „galios panaudojimo gyvybės atžvilgiu“ plotmes: individualaus kūno discipliną ir socialinį visuomeninio kūno reguliavimą. Šioje teorinėje perspektyvoje galima įžvelgti artimą sąsają tarp kapitalistinės visuomenės kūrimosi ir biopolitikos gimimo: „Tai, kad visuomenė gali kontroliuoti individus, buvo pasiekta ne tik dėl sąmoningumo ar ideologijos, bet ir dėl kūno. Biopolitika, biologiškumas, kūniškumas kapitalistinei visuomenei buvo svarbesni nei kiti dalykai“.

Biopolitika visuomenėje pasireiškė kaip ekologinės aplinkos taršos ir grėsmių visuomenei problema, nevaldomai besiplečiant kapitalistinei pramoninei gamybai. Gana anksti pasireiškė ekosocializmas, ekokomunizmas, ekoanarchizmas ir pan. Visa tai pasireiškė kaip įvairiausių politinių žaliųjų ar net žaliųjų libertarų socialiniai judėjimai. 1970–1980 m. Vokietijos, Austrijos ir ypač Skandinavijos šalyse socialdemokratų partijų programose atsirado ekosocializmo nuostatų. Šiandien jos įgauna kur kas labiau mokslu pagrįstą bioinžinerinį pamatą.

Besivystant biologijai, gyvųjų sistemų teorijai, atkreiptas dėmesys, kad gyvybė yra įvairiausių technologijų sistema. O visuomenę suprantant kaip vieną iš gyvųjų sistemą, atsiranda socialinių technologizuotas mokslų požiūris. Taip NBIC ir NBICE, iš pirmo žvilgsnio atrodančios kaip siauros techninės koncepcijos, tampa humanitarinių ir socialinių mokslų pamatu. JAV mokslo futurologų (pvz., R. Kursveilo, technologinio ypatingumo-singuliarumo koncepcijos vystytojo) ir strateginė mokslo ir konverguotų NBIC, NBIC2 technologijų inovacinė programa turėjo įtakos Didžiosios Britanijos filosofams mokslininkams giliu moksliniu požiūriu įvertinti vykstančią pasaulio gyvenimo kaitą, statomą ant visiškai naujų biotechnologinių „ratų“. Technopolitikos esmę ir svarbą jau dabar – XXI a. – Oksfordo universiteto (Didžioji Britanija) Etikos ir atsirandančių technologijų instituto direktorius ir vienas įkūrėjų prof. N. Bostromas aiškina kaip kokybiškai naują socialinės raidos kryptį. Kai kur ši kryptis vadinama Naujuoju Renesansu – Biotechnorenesansu.

XXI a. išsivysčiusiose industrinėse valstybėse, kuriose gyvenimo gerovę vis labiau lemia naujos mokslo ir technologinės inovacijos, ryškėja tradicinės kairės-dešinės politinės veiklos priešpriešos kenksmingumas. Sustiprėjus liberalams pasirodė, kad tradicinė kairė-dešinė jau nebeatitinka valstybių politinių poreikių, ir vis reikšmingiau pradeda reikštis nauja technopolitinė dimensija – technoprogresyvizmo ir technokonservatyvizmo priešybės. Technoprogresyvistai prioritetus teikia tiems įstatymams, greitinantiems naujovių, naujų technologijų kūrybą ir įgyvendinimą, o technokonservatoriai orientuojasi į senųjų gyvenimo technologijų išsaugojimą, baiminantis naujovių klaidų. Technokonservatoriai skelbiasi giną „žmogaus orumą“ ir saugo gamtinę aplinką nuo technologinės pažangos, o technoprogresyvistai tiki, kad tik mokslinis Gamtos ir žmogaus pažinimas, inovatyvių mokslo ir technologijų kūryba ir įgyvendinimas yra tikroji pažanga, kad tai yra žmogaus kaip kūrėjo išlaisvinimas – žmogiškasis gyvenimas. Šiandien, jų manymu, visa tai realizuojama įgyvendinant naujas technologijas, harmoningai pagrįstas gyvybės mokslais su Gamta, ypač gyvąja.

Visa tai rodo visuomenės raidą pagal R. Kurcveilo skelbiamą technologinio singuliarumo (ypatingumo) principą transhumanizmo ir posthumanizmo link. Pagal tai valstybė, visuomenė valdytina taip, kaip valdomas gyvasis organizmas – bioinformacinių technologijų principais. Tai būtų valdymo inovacija – socialmeritokratija.

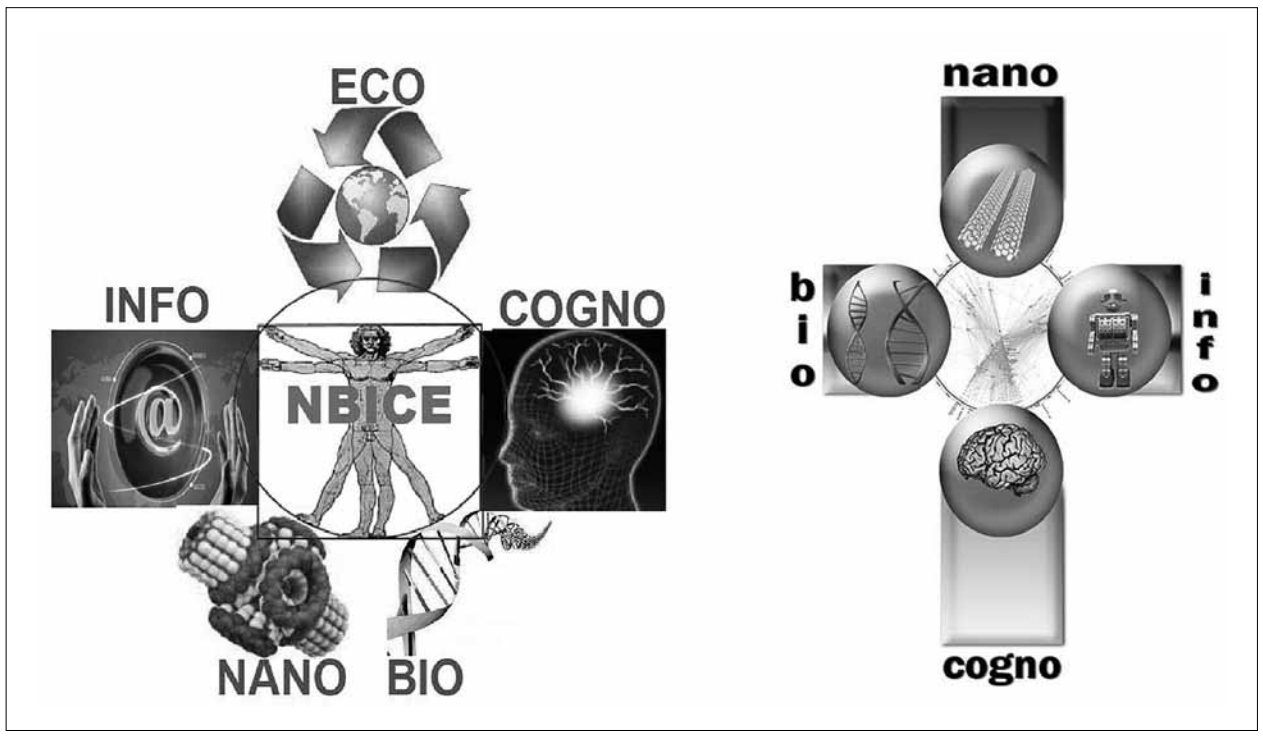

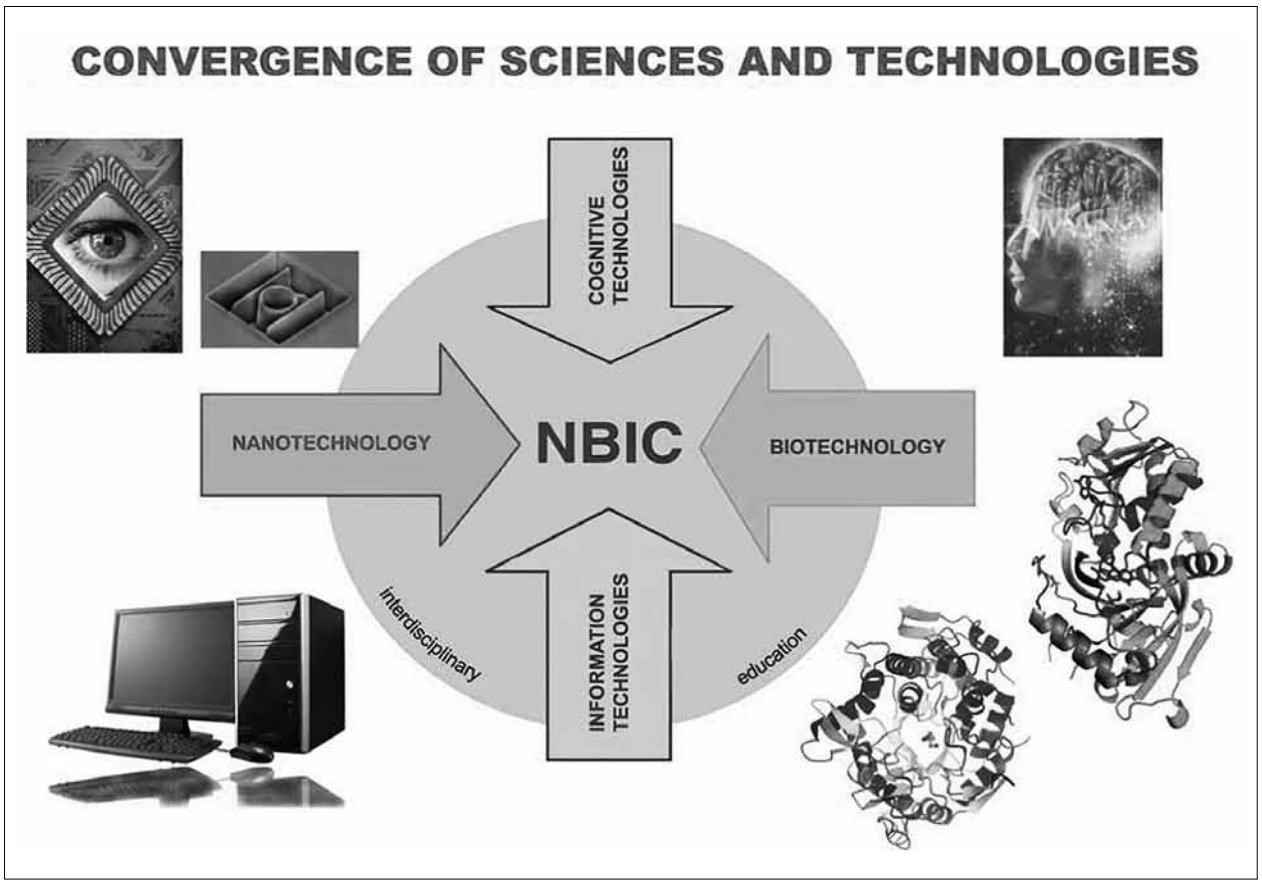

4 pav. **Lietuvoje vystomos konverguotų NBICE (Nano-Bio-Info-Cogno-Eco), JAV ir Rusijoje NBIC (Nano-Bio-Info-Cogno) technologinių koncepcijų schemos populiariai**

TRYS BROLIAI – VIENA SĖKMĖS ISTORIJA (1)

Atkelta iš **1 p.**

svarbiausias bendrovės rūpestis ne naujų klientų paieška, o siekis išsigryninti savo veiklą ir dirbti su maždaug trečdaliu ar ketvirtadaliu perspektyviausių užsakovų.

Su dabartiniais pajėgumais „Brolis“ vadintinas labiau moksline technologine, negu gamybine bendrove. Stengiamasi sukurti gaminio prototipą ar jo komponentą, kurį užsakęs klientas įsigyja ir kuria bandomąjį projektą. Tai užtrunka pusantrų metų ar ilgiau, kol testuojama, įvertinami parametrai ir atliekama daugelis kitų darbų, įprastų aukštųjų technologijų pramonėje.

Dar nepasakėme, kad bendrovės įkūrėjai – trys broliai Vizbarai. Vyriausiam Dominykui – 33-eji, Klaipėdos universitete įgijo transporto inžinerijos bakalauro, o Antverpeno universitete Belgijoje – transporto ir jūrų technologijų vadybos magistro laipsnį. Grįžęs į Lietuvą 2007 m. įkūrė „Brolis Timber“ įmonę ir iki 2011 m. buvo jos generalinis direktorius. Jo patirtis labai pravertė kuriant „Brolis Semiconductors“ bendrovę, kurios generaliniu direktoriumi jis ir tapo.

Dvyniai Augustinas ir Kristijonas dar tik žengia į savo trisdešimtuosius metus. Vilniaus universitete jie studijavo telekomunikacijų fiziką ir elektroniką, įgijo elektronikos inžinieriaus specialybę, Karališkajame technikos universitete Švedijoje tęsė fizikos magistro studijas, tobulinosi Miuncheno technikos universitete Vokietijoje, kur įstojo ir į fizikos doktorantūrą. Kristijonas yra bendrovės „Brolis Semiconductors“ technikos, Augustinas – komercijos direktorius.

Trys broliai – visi trys direktoriai, tačiau didžiuojasi anaiptol ne savo direktoriškais krėslais, kurių tikriausiai ir neturi. Pritaikius Kristijono novatoriškas technologijas sukurtas 3,8 μm (mikrometro) bangos ilgio puslaidininkinis GaSb (galio stibido) arba GaSb/InAs (galio stibido ir indžio arsenido) kristalų pagrindu kambario temperatūroje veikiantis lazeris, kuris tampa naujų optoelektronikos prietaisų ar įtaisų „širdimi“. Kristijonas ėmėsi lazerių diodų kristalų auginimo subtilybių, kurios ir tapo brolių įkurtosios bendrovės naudojamos technologijos vienas iš „arkliukų“.

Augustinas daugiau gilinosi į kvantinių kaskadinių lazerių kūrimą. Jam pavyko sukurti kvantmechaninius lazerius, generuojančius naujus bangos ilgius. Kartu su rūpimų kristalų modeliavimu ir auginimu broliai padėjo solidų pagrindą naujų puslaidininkių medžiagų kūrimui, o jos būtinos ir naujų prietaisų kūrimui.

Brolių įkurtoji ir Molėtų plente šalia Vilniaus veikianti įmonė bus plečiama, nes jau dabar pasižymi didžiule perspektyva. Jos gaminamų puslaidininkinių įtaisų pagrindu kuriamos sistemos taikomos pažangiausiose elektronikos ir optoelektronikos srityse. Aplinkosaugos reikmėms naudojami lazeriniai diodai įvairių dujų koncentracijai matuoti, naktinio matymo prietaisuose, gelbėjimo darbuose, pagaliau raketų numušimo ginkluotėje ir kuriant naujas sistemas. Pritaikomi kaip įterptosios sistemos naftos, dujų gavybos procesuose, pramonėje. Medicinoje taikomi – lazerinėje chirurgijoje, dermatologijoje, kosmetologijoje plaukų šalinimo įtaisuose ir pan.

Lietuvos Prezidentūroje vykusiame pagerbimo renginyje „Globalios Lietuvos apdovanojimai 2013“ broliams Augustinui, Kristijonui ir Dominykui Vizbarams įteiktas apdovanojimas „Už tarptautinių naujovių diegimą“.

Kalbamės su UAB „Brolis Semiconductors“ bendrovės komercijos direktoriumi **Augustinu VIZBARU**. Vėliau į pokalbį įsitrauks ir technikos direktorius **Kristijonas VIZBARAS**. Kalbindami pašnekovus aiškinsimės ir įterptųjų sistemų naudojimo svarbą bendrovės gaminiuose.

Bendrovės stiprybės

Mokslo Lietuva. *Gerbiamasis Augustinai, kuo „Brolis Semiconductors“ skiriasi nuo kitų aukštųjų technologijų bendrovių, veikiančių Lietuvoje?*

Augustinas Vizbaras. Mus išskiria pirmiausia pati mūsų veikla. Mus pakrikštijo lazerių įmone, bet iš tikrųjų esame puslaidininkių technologijų įmonė. Dalį mūsų produkcijos iš tiesų sudaro puslaidininkiniai lazeriai, bet jų gamybos technologija iš esmės skiriasi nuo kietakūnių ir kitokių lazerių gamybos. Visai kiti gamybos principai, jie daug artimesni kitų elektroninių ir mikroelektroninių prietaisų gamybai, arba net ir visiškai tokie patys. Tai visai kitokia technologija, skiriasi technologinė gamybos bazė ir įranga, visai kitokie reikalingi tokios gamybos įgūdžiai. Visi mūsų įmonės darbuotojai yra puslaidininkių specialistai arba elektronikos inžinieriai. Ir dar viena mūsų bendrovės išskirtinybė: mūsų darbuotojų vidutinis amžiaus vidurkis – 26-eri metai.

ML. *Ko gero, išskirtinė ypatybė ir ta, kad patys modeliuojate ir pasigaminate puslaidininkinių kristalų reikalingų gaminti lazerius ir diodus?*

A. Vizbaras. Gamybą pradedame nuo kristalų auginimo, ir tai bene didžiausia mūsų įmonės intelektinė stiprybė, nes galime pritaikyti sukauptas žinias ir tokio darbo patirtį. Kristalų auginimo subtilumai, gamybos technologija, reikiamų parametrų gavimas – tai mūsų bendrovės išskirtinumas ir stiprybė.

ML. *Kaip tuos kristalus projektuojate?*

A. Vizbaras. Pirmiausia juos apskaičiuojame, tai skaitmeninimo ir modeliavimo darbų etapas. Numatome ir sutariame, ką turime užsiauginti, o paskui imamės auginti. Auginimas vyksta molekuliniu pluoštelių epitaksijos metodu, šiandien tai tiksliausias metodas, leidžiantis auginti kristalą vieno atominio monosluoksnio tikslumu.

ML. *Plonesnis ir už vieną nanosluoksnį?*

A. Vizbaras. Gerokai plonesnis. Dėliodami atomą prie atomo galime sintetinti tas nanostruktūras. Mūsų puslaidininkinių lazerių veikimas pagrįstas kvantinių šulinių (angl. *quantum wells*) efektu. Tas struktūras, aibę sluoksnių apskaičiuojame, o tie sluoksniai sudaryti iš skirtingų atomų, kurie kuriamo prietaiso veikime atlieka skirtingą vaidmenį. Pradedame nuo modeliavimo, paskui imamės sintetinimo. Iš gauto kristalo gaminame lustus – lazerinius ar elektroninius, priklausomai nuo to, koks įtaisas ar prietaisas reikalingas.

ML. *Kiek operacijų ar technologinių žingsnių prireikia, norint tokį lustą gauti?*

A. Vizbaras. Maždaug 14–15 technologinių žingsnių, ir tai užtrunka apie tris savaites. Tai fotolitografija, dielektrikų nusodinimas, metalų garinimas ir kiti žingsniai. Toliau tuos lustus skaldome, užgariname dangas lazeriams skirtiems lustams. Pats tas lazeris yra be galo mažas – 1 mm ilgio ir 200 μm pločio.

ML. *Mažumas yra privalumas? O gal kelia problemų?*

A. Vizbaras. Problema ta, kad pirštais nepaimsite. Reikia atitinkamų robotų, įtaisų, norint su tokio dydžio objektais dirbti. Puslaidininkių technologijų ypatybė, kad iš visų technologijų jai tenka skirti daugiausia kapitalinių investicijų, nes įranga preciziška ir labai brangi. Jei kitos lazerių kompanijos savo lazerius susirenka dažniausiai rankomis, sumontuoja lęšius, tai mes be robotų neišsiverstume. Žmogus nesukurtas dirbti su tokiais mažais dydžiais.

Puslaidininkinių lazerių privalumai

ML. *Priėjome prie įterptųjų sistemų (mikrovaldiklių) problematikos bendrovės „Brolis“ veikloje.*

A. Vizbaras. Mūsų gaminamas mikrolazeriukas tėra vienas iš tų komponentų, kuris dedamas į mūsų klientų, sistemų integratorių, prietaisus, šalia savųjų valdiklių ir kitų įtaisų. Iš viso to gaunama sistema, atliekanti savo funkciją. Tų sistemų yra labai įdomių, įdomūs ir jų taikymai. Sistemų privalumas tas, kad jose veikia mūsų mikrolazeriukai. Kuo jie svarbūs? Mūsų lazeriukų išskirtinumas – generuojamų spalvų ruožas ir veikos parametrai. Šiandien pasaulinėje rinkoje turime mažiausias slenkstines galias, kitaip tariant, didžiausią energinį efektyvumą. Mūsų lazeris pradeda šviesti, kai gauna 12 mW elektrinės galios maitinimą. Tai labai maža galia, gaunama iš nediduko galvinio elemento. Tokie lazeriukai praktiškai neskleidžia šilumos, dėl to jie gali būti naudojami paprastose rankinėse sistemėlėse ir tose vietose, kur sudėtinga gauti energijos. Jų efektyvumas yra labai didelis.

Mūsų geriausių lazerių absoliutinis efektyvumas pasiekia ir peršoka 30 proc., vadinasi, trečdalis energijos paverčiama šviesa. Generuojamų bangų ruože – 1,8–4 μm – tai labai didelis skaičius. Beje, šis bangų ruožas – dar neištrypta žemė, nedaug kas šiame diapazone dirba. Tad mūsų pasiekti 30 proc. šiandien pasaulinėje rinkoje yra geriausias skaičius. GaAs gaminamuose dioduose artimajame infraraudonųjų bangų ruože pasiekti efektyvumai sudaro jau 60–70 proc. Tai labai didelis efektyvumas, nes du trečdaliai pridėtos elektros energijos paverčiama šviesa.

ML. *Galima išgirsti sakant, kad puslaidininkiai lazeriai yra per silpni, kad galėtų būti plačiai taikomi.*

Nukelta į **11 p.**

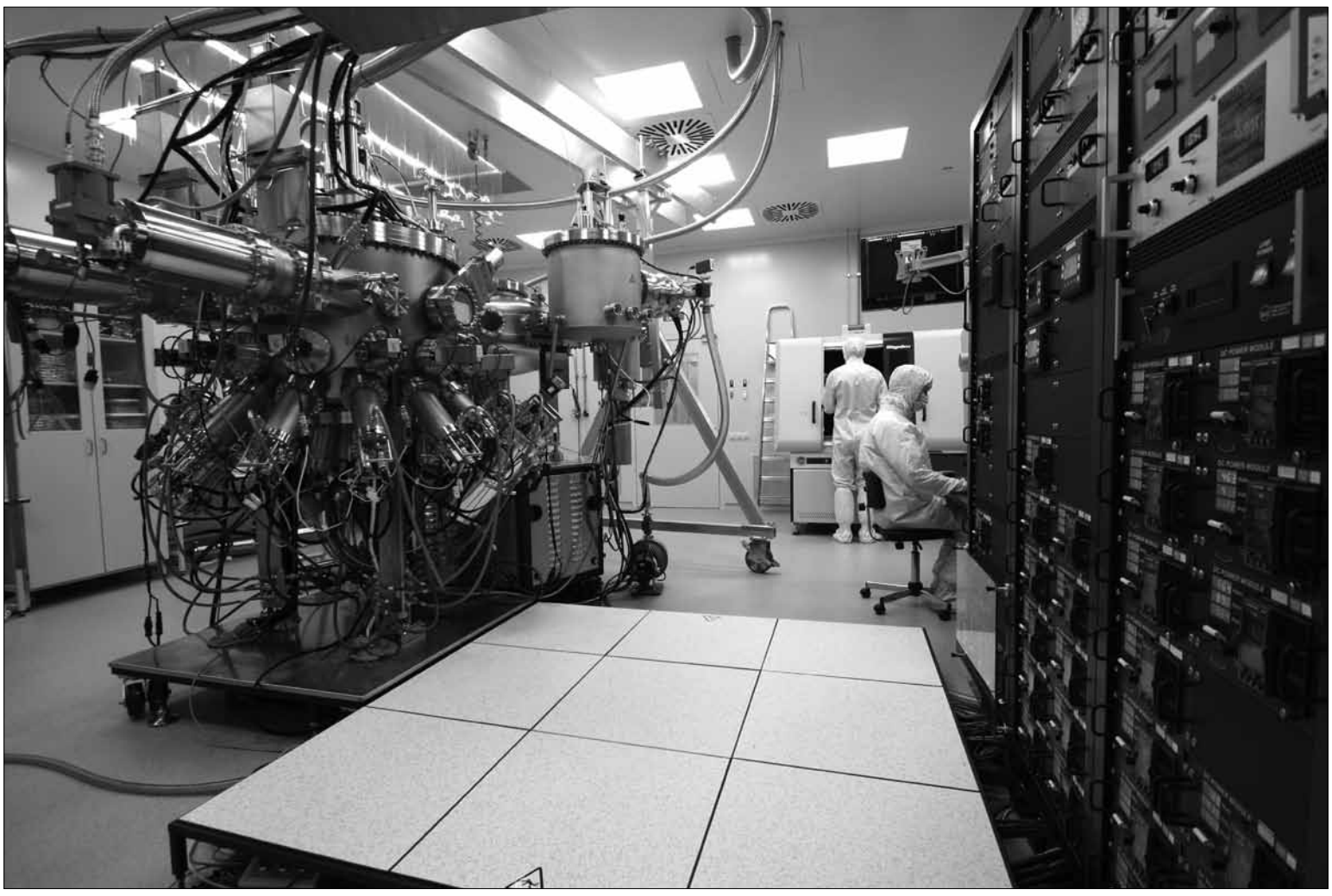

UAB „Brolis Semiconductors“ nuotrauka

Kristalų auginimo laboratorija. Kairėje, molekulinio pluoštelio epitaksijos reaktorius „Veeco Gen200Edge“. Toliau priekyje, rentgeno spindulių difraktometras, skirtas epitaksinių kristalų struktūrinei analizei

RECENZIJA

Bene ryškiausias JUOZO BALČIKONIO veiklos baras

Atkelta iš **1 p.**

grafiją apie J. Balčikonį, iš karto kilo mintis, kad tai bus visais atžvilgiais vertinga studija. Buvo gerai žinoma, jog A. Pupkis nuoseklus ir ištikimas profesoriaus mokslo šalininkas ir darbų populiarintojas. O knyga *Andrius Ašmantas: gyvenimas ir kūryba* (2010 m.) leido tikėtis, kad jis įstengs įsigilinti į J. Balčikonio mąstyseną.

Susipažinęs su aptariamąja monografija, visiškai supratau, kodėl A. Pupkis apsiribojo palyginti siaura problema – J. Balčikonio ryšiu su didžiuoju *Lietuvių kalbos žodynu*. Tikriausiai jo galėta rašyti knygą apie visą profesoriaus gyvenimą, bet tada būtų reikėję platumai aukoti gylį. Tad jis pasirinko siaurą klausimą, kuris išryškino tai, ką tiktų vadinti J. Balčikonio kalbinės veiklos šerdimi.

A. Pupkio veikalą pradėkime svarstyti nuo to, kad monografija turi ne tiek kalbotyros, kiek istorijos mokslui artimą pobūdį. Žinoma, tokio darbo vargu ar imtųsi rašyti tikras istorikas: tai lietuvių kalbos specialistui rūpima ir įmanoma tema. Ji ypatinga tuo, kad tiriama ne kalbos istorija, bet kalbos tyrimo istorija, kurioje daugiau dominuoja visuomeninių ir žmogiškųjų santykių aspektai. Kalba čia yra tarsi fonas stiprios asmenybės dramatiškai kovai dėl savo idealo, didžiausio gyvenimo tikslo. A. Pupkio knygoje tokia J. Balčikonio kova pavaizduota labai patraukliai, įspūdingai ir įtikinamai.

Šią autoriaus sėkmę lėmė didelės pastangos visus vaizduojamus įvykius ir asmenis apibūdinti gausybe archyvinių ir spaudoje skelbtų šaltinių duomenimis. Kas nėra dirbęs archyvuose ieškodamas tiriamai problemai medžiagos, tas vargu ar įsivaizduoja, koks tai sunkus ir daug laiko atimantis darbas. A. Pupkis tikra to žodžio prasme yra išnaršęs su J. Balčikoniu susijusius rankraštinius dokumentus, laikomus Lietuvių kalbos instituto ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynuose. Ypač daug laimėta Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose. Pravertė paieškos Lietuvos mokslų akademijos archyve. Jam taip pat buvo prieinamas profesoriaus Juozo Balčikonio namų archyvas. Archyvinės paieškos buvo vaisingos, ir A. Pupkis galėjo pasakyti, kad archyvinė medžiaga „daugeliu atvejų nauja ir niekur neskelbta“ (p. 7). Tik gaila, kad kažkodėl knygoje nėra archyvų ir rankraštynų šiokio ar tokio sąrašo. Būtų gal net pravertę, jei, kaip kartais daroma kitose studijose (pvz., akad. Vytautas Merkys knygoje *Motiejus Valančius*, p. 785–786), būtų buvę išvardyti ir panaudoti fondai.

Taigi, neapsiriksime pasakę, kad A. Pupkis šioje knygoje iškyla kaip turįs ryškių istoriko bruožų įgudęs mokslininkas.

Knygoje po į priekį iškelto „Turinio“ (p. 5–6) ir įprastos „Pratarmės“ (p. 7–8) eina „Įžanga. Prie leksikografijos ištakų“ (p. 9–30). Joje apžvelgiama, kaip atsitiko, kad tada dar gana kuklus universiteto docentas J. Balčikonis 1930 m. gruodžio 1 d. skiriamas redaguoti lietuvių kalbos žodyno, kuris po jo pradininko Kazimiero Būgos mirties 1924 m. atsidūrė nežinioje. Grėsė pavojus, kad iš didingo didžiojo kalbininko sumanymo gali likti tik du išleisti sąsiuviniai, o sukauptą medžiagą suskaitys pelės. Lietuvių visuomenei J. Balčikonio paskyrimas žodyno redaktoriumi buvo gana netikėtas, nors, kaip rodo A. Pupkio duomenys, gana pagrįstas, o gal net visai įžvalgus. Amžininkams galėjo rodytis, kad čia lėmė valdančiųjų žmonių – prezidento Antano Smetonos, ministro pirmininko Juozo Tūbelio ir švietimo ministro Konstantino Šakenio – asmeninės simpatijos. Aišku, be artimos pažinties paskyrimas būtų buvęs neįmanomas. Tačiau čia galėjo būti ir dar kitų aplinkybių, kurios sukliudė, pvz., Pranui Skardžiui tapti žodyno redaktoriumi. Tarp jų gal vertėtų turėti galvoje bent dvi. Nors pagal mokslines kvalifikacijas buvo pralenkęs J. Balčikonį ir kalbos darbais buvo už jį aktyvesnis, P. Skardžius dirbo Vinco Krėvės Humanitarinių mokslų fakultete, buvo energingo dekano lyg ir proteguojamas. Na, o V. Krėvė po 1926 m., iki tol buvęs aktyvus visuomenininkas, ėmė konfrontuoti su tautininkais. Šie, negalėdami kitaip atsikeršyti savo oponentui, užkirto kelią P. Skardžiui į žodyno redakciją. Pagaliau tautininkų šulams ir pats kandidatas dėl jo karštai peršamo naujo lietuvių raidyno galėjo kelti įtarimą, ar jis pasirinks racionaliausią žodyno redagavimo sprendimą. A. Pupkio (visa knyga leidžia taip sakyti) nemėgstama leistis į spekuliatyvius svarstymus. O spėliones paversti faktais arba jas paneigti reikia daug jėgų.

Po „Įžangos“ eina keturi dideli knygos skyriai.

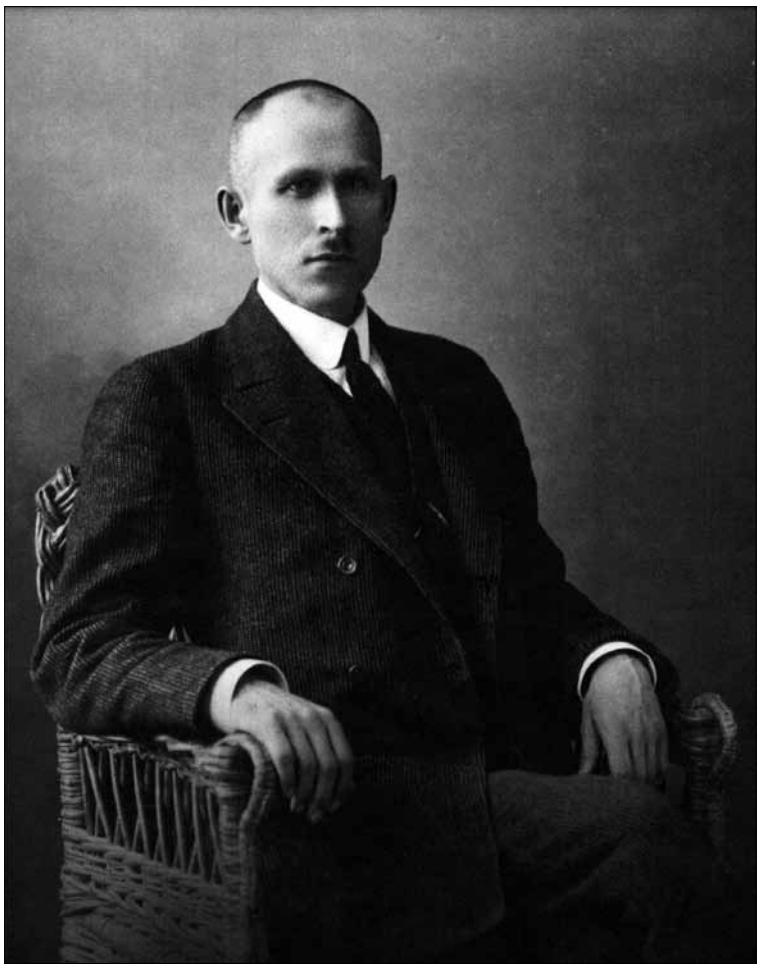

„Lietuvių kalbos žodyno“ redaktorius Juozas Balčikonis

„I s k y r i u s. Prie didžiojo žodyno redakcijos vairo“ (p. 31–144) apima laiką nuo J. Balčikonio paskyrimo redaktoriumi iki žodyno redakcijos įjungimo į 1939 m. kovo 1 d. įkurto Lituanistikos instituto struktūrą. Iki tol redakcija priklausė tiesiog švietimo ministerijai.

Šiame skyriuje A. Pupkis išsamiai aprašo, kaip J. Balčikonis, paskirtas K. Būgos įpėdiniu, ryžtingai atsisakė savo pirmtako ketinimo rengti kolosališką enciklopedinio tipo lietuvių leksikos žinyną. Kartu jis nepuolė sudaryti praktinio žodyno. Kas kiek nusimano apie lietuvių kalbotyrą, galėtų apskritai pasakyti, kad nei tarpukario Lietuvoje, nei antrojoje XX a. pusėje nebuvo ir dabar nėra tokio kalbininko, kuris pajėgtų realizuoti K. Būgos žodyno idėją. Tą, pradėdamas eiti žodyno redaktoriaus pareigas, bus kuo aiškiausiai suvokęs ir pats J. Balčikonis.

Antra vertus, redaktoriui veikiai pasidarė aišku, kad K. Būgos surinktos medžiagos toli gražu nepakanka. Tad jis nedelsdamas ėmėsi ją papildyti. A. Pupkis išsamiai aprašė, kaip K. Būgos kartotekos buvo papildomos iš dviejų šaltinių – spausdintų bei rankraštinių raštų ir iš gyvosios kalbos, tarmių. Iš kurių ne kurių senųjų spaudinių, įsitikinus, kad K. Būga jais pasinaudojo gana paviršutiniškai, teko rinkti žodžius pakartotinai.

Knygoje įtikinamai parodoma, kaip šie ir kiti darbai lėtino žodyno rengimą. Tuo tarpu visuomenė nekantravo. Nei ji, nei pagaliau pats redaktorius su savo bendradarbiais dorai neįsivaizdavo, koks tas žodynas ilgainiui išaugs.

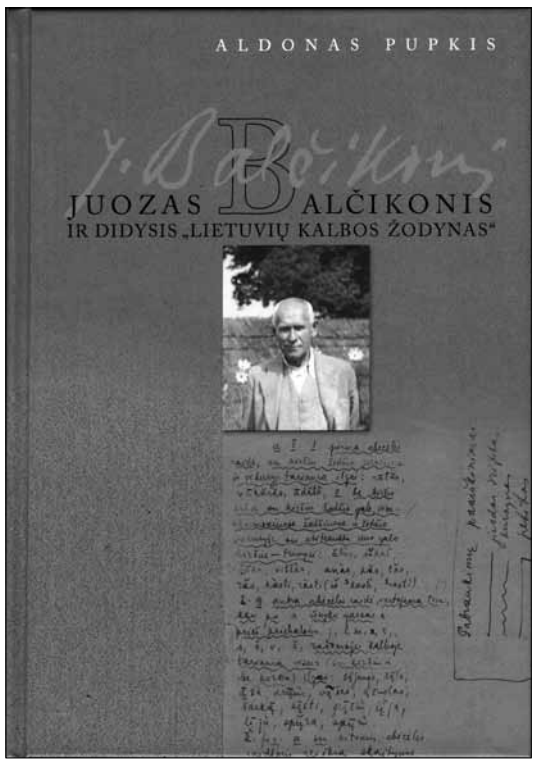

Aldono Pupkio monografijos „Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“ viršelis

Jiems tikriausiai nė nesisapnavo, kad jo bus 20 tomų, o paskutinis tomas išeis tik 2002 m.

Taigi, visuomenė nekantravo, bet redaktorius buvo tvirtas: tik 1936 m. Klaipėdos „Ryto“ spaustuvėje pradėtas rinkti pirmasis tomas, apėmęs raidėmis A ir B prasidedančius žodžius. Tačiau dėl Lietuvą užgriuvusių nelaimių jis išėjo 1941 m. antroje pusėje, kai šalis buvo okupuota vokiečių.

Iš vienos kitos A. Pupkio užuominos galima spręsti, kad J. Balčikonis dėl žodyno turėjo vyriausybinių sluoksnių paramą. Atrodo, kad valdžia buvo supratinga ir redaktoriaus neskubino. Lietuvos neaplenkė 1929 m. pradėjusi siausti pasaulyje ekonominė krizė. Jos padariniai buvo jaučiami ir po 1933 m. Vis dėlto žodyno redakcijai negailėta lėšų. Kaip rodo „Vyriausybės žiniose“ skelbti metiniai valstybės biudžetai, 1931 m. jai skirta 64 892 Lt, 1932m. – 61 110 Lt, 1933 m. – 97 904 Lt, 1934 m. – 85 017 Lt, 1935 m. – 71 376 Lt, 1936 m. – 65 324 Lt, 1937 m. – 60 894 Lt, 1938 m. po patikslinimo (VŽ, 1939, Nr. 641, p. 236) – 71 491 Lt. Čia reikėtų priminti, kad ano meto litas buvo kur kas vertingesnis už dabartinį. Tariantis telefonu su paslaugia Statistikos departamento darbuotoja, svarstyta, ar tik anas litas nėra tolygus 10–15 mūsų litų, o gal ir daugiau.

Apskritai imant, 1930–1939 m. pradžios laikotarpis redaktoriui J. Balčikoniui ir jo bendradarbiams buvo vienas įtempčiausių, bet ir mažiausiai iš pašalio trukdančių žodyno redakcijoje periodų.

Antrasis darbo periodas, prasidėjęs, kaip sakyta, 1939 m. kovo 1 d., truko iki 1953 m. rugsėjo 1 d., kai profesorius išėjo iš tuometinio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto. Tada kartu jo atsiribota ir nuo dalyvavimo žodyno rengimo darbe. Šio meto žodyną lydėję įvykiai išsamiai apibūdinti „II s k y r i u j e. Didžiojo žodyno rengimas lituanistikos (Lietuvių kalbos) institute“ (p. 145–260).

Per tuos 14 su puse metų J. Balčikonis ir žodyno redakcija išgyveno daug visokių kolizijų. Netrukus 1940 m. birželio 15 d. Lietuva buvo okupuota Tarybų Sąjungos ir kiek daugiau kaip po mėnesio inkorporuota į jos sudėtį sąjunginės respublikos statusu. Po metų atėjo antri okupantai – hitlerinė Vokietija, o po trejų metų grįžo pirmieji. Okupantų kultūrinė politika Lietuvoje buvo skirtinga, netgi antroji tarybinė okupacija šiek tiek skyrėsi nuo pirmosios. Tačiau taip klostėsi aplinkybės, jog ir okupacijos sąlygomis žodyno rengimas nenutrūko. Redakcija net galėjo pasidžiaugti išspausdintais pirmaisiais dviem žodyno tomais.

Okupacijos sąlygomis redaguoti žodyną savaime pasidarė kur kas sunkiau. Papildomai sunkumą padidino ir priešiškų J. Balčikoniui jėgų žygiai pašalinti jį iš redakcijos ar bent priversti derintis prie jų ketinimų. Karo metais, kai Lietuva buvo hitlerinės administracijos valdžioje, jam ypač priešiška buvo Lietuvių kalbos instituto Mokslinė pagalbinė komisija. A. Pupkio teigimu, kuriam galima visiškai pritarti, ji „į pirmą vietą iškėlė rašybos reformą ir tuo supriešino save su žodyno redaktoriumi, atėmė nemaža laiko tuštiems santykių aiškinimamsi ir trukdė žodyno rengimą bei leidimą“ (p. 201).

1944 m. Raudonoji armija persirito per Lietuvą, ir kraštą ėmė tvarkyti bolševikų administracija. J. Balčikonis buvo jų iš pradžių labai išaukštintas: suteikiamas profesoriaus vardas, paskiriamas nuo 1945 m. gegužės 1 d. Lietuvių kalbos instituto direktoriumi ir, žinoma, vėl ima redaguoti žodyną. Tačiau netrukus, kai 1947 m. išėjo neapdairiai išspausdintas žodyno antrasis tomas ir jame buvo pastebėtos visokios ideologinės „nuodėmės“, staliniško nusiteikimo komunistai veikėjai gavo dingstį apkaltinti redaktorių kaip klerikalizmo propaguotoją, kaip pasenusių pažiūrų kalbininką, nevertinantį kalbos naujovių, visų pirma tarybinės leksikos pavyzdžių. Beveik penkerius metus truko jų atakos, kol galiausiai nuo 1952 m. spalio 1 d. atleidžiamas iš instituto direktoriaus pareigų. Tai padaryta gana delikačiai, stalinistams nebūdingu subtilumu: sulaukta, kada buvo sujungti Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros institutai. Dėl sujungimo buvo atleisti abiejų institutų direktoriai. J. Balčikonis paliekamas naujojo instituto Dabartinės lietuvių kalbos ir žodynų sektoriaus, kuriam vadovauja Jonas Kruopas, vyresniuoju moksliniu bendradarbiu. Lieka ir žodyno vyriausiuoju redaktoriumi.

Tačiau iš tikrųjų realiai žodyną redaguoti į savo rankas perėmė iš Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) parsikviestas direktoriaus pavaduotojas Lietuvos MA narys (nuo 1949 m.) Borisas Larinas ir J. Kruopas. Visai suprantama, kad naujieji vadovai kiek kitaip ėmė redaguoti žodyną. Jų pažiūros išryškėjo 1953 m. vasario 2 d. J. Kruopo pasirašytuose „Lietuvių kalbos žodyno redagavimo instrukcijos“ pakeitimuose (p. 258). Pagal tuos pakeitimus nuspręsta perredaguoti III tomą. Atrodo, šis posūkis J. Balčikoniui buvo toks skaudus, jog jis ryžosi pasitraukti iš instituto ir kartu nė nominaliai neprisidėti prie žodyno redagavimo.

Naujosios instrukcijos bene svarbiausia ir skaudžiausia naujovė buvo

kitoks priešdėlinių veiksmažodžių pateikimas. A. Pupkis dėl abiejų jų pateikimo būdų vertės lyg ir vengė nei šiame, nei tolesniame „III s k y r i u j e. Teoriniai „Lietuvių kalbos žodyno“ klausimai“ pats ką spręsti. Keliose vietose yra tik užuominų, kad B. Larino ir kitų instituto darbuotojų siūlymas pertvarkyti priešdėlinių veiksmažodžių pateikimą buvęs išmintingas ir racionalus sprendimas (p. 233, 323). Atrodo, kad autorius, atidžiau neišanalizavęs abiejų sistemų ypatybių, ignoravo ir skaitytojo interesus, ir asmens objektyvaus vertinimo principą. Klausimas, ar J. Balčikonis iš tikrųjų šiuo atveju buvo teisus ar kiek neteisus, liko atviras.

Tad pamėginkime sugretinti abi veiksmažodžių pateikimo sistemas 1947 ir 1969 m. laidų žodyno antruosiuose tomuose. J. Balčikonio sistemoje veiksmažodžių skirstymo pirmasis laipsnis (lygis) remiasi nepriešdėlinių veiksmažodžių skaidymu padalomis pagal reikšmę. Antrąją pakopą (laipsnį, lygį) sudaro kiekvienos reikšminės grupės plėtimas atitinkamos reikšmės priešdėliniais veiksmažodžiais. Jie pateikiami abėcėlės tvarka pagal priešdėlius. Pvz., veiksmažodis *dirbti* iš pradžių suskirstytas į šešias reikšmines grupes. Toliau pirmoji grupė apima pavyzdžius su priešdėliais *ant-*, *at-*, *į-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *per-*, *pra-*, *pri-*, *už-*. Ta pačia tvarka sudarytos ir kitos nepriešdėlinio veiksmažodžio reikšminės grupės.

Ši sistema netrikdytų, jei nebūtų veiksmažodžių, kurie arba apskritai neturi nepriešdėlinių lyčių (pvz., pasakoti), arba priešdėliniai vediniai (kai kurie) vartojami tokia reikšme, kurios neturi nepriešdėlinis veiksmažodis, pvz., *dėti* ir *padėti* (*pagelbėti* reikšme), *duoti* ir *parduoti*, tas pats *dirbti* ir *uždirbti* „pelnyti“. Tokie atvejai ardo balčikoniškos sistemos darnumą ir gerokai apsunkina jų radimą žodyne. Tada reikia vartotojui permesti akimis visą tam veiksmažodžiui skirtą straipsnį. Be to, paiešką dar labiau apsunkina nevykusi pirmojo leidimo žodyno spauda: trumpučiai priešdėliai sunkiai įžvelgiami tekste.

Viso to išvengiama naujojoje veiksmažodžių pateikimo sistemoje. Čia iš pradžių eina visos nepriešdėlinio veiksmažodžio reikšmės. Tada po jų pagal priešdėlius abėcėlės tvarka surikiuojami priešdėliniai veiksmažodžiai. Jeigu kuris priešdėlinis veiksmažodis turi kelias reikšmes, jis suskirstomas ir pagal reikšmę. Suprantama, tokioje sistemoje priešdėlinio ir nepriešdėlinio veiksmažodžio bendrosios reikšmės atsiskiria, bet ar tai didelė bėda? Akiai labai patogu, kad priešdėlinių veiksmažodžių grupės pradedamos iš naujos eilutės juodai išspausdintu visu priešdėliniu veiksmažodžiu – tam tikra grupės antrašte.

Šis nepalankus J. Balčikonio sistemai skirtumas labai ryškus, kai šalia turi abiejų leidimų tekstus.

Apibendrintai galėtume sakyti, kad J. Balčikonio teiktoje veiksmažodžių sistemoje į pirmą vietą iškelta reikšmė: ji klasifikacijos pamatas. Jo oponentų sistemoje dominuoja forma, t. y. morfologija. Tačiau ar dėl šio skirtumo galima daryti išvadą, jog jos viena kitai yra priešingos? Ir naujoji sistema išlaiko lizdinį veiksmažodžių grupavimo principą: tai ne abėcėlinis jų pateikimas! Tad J. Balčikonio atkaklios pastangos išlaikyti žodyne pirmąją sistemą menkai motyvuotos.

Minėtame „III s k y r i u j e. Teoriniai „Lietuvių kalbos žodyno“ klausimai“ (p. 261–302) A. Pupkis visų pirma apžvelgia J. Balčikonio nuostatų šaltinius. Viename poskyryje nagrinėjama žodyno tipo problema. Daroma išvada, kad *Lietuvių kalbos žodynas* buvęs sumanytas ir rengtas kaip tezaurinis (t. y. išsamusis), aiškinamasis (deskriptyvinis) vienakalbis žodynas, bet jis turįs tam tikrą istorinį žodžių ir reikšmių klodą, nors tiesiogine prasme jis ne istorinis, o atrankinis, t. y. iliustracinis. Kartu jam būdingas ir norminamasis bruožas (p. 274). Taigi čia pabrėžiamas sudėtingas žodyno pobūdis.

Poskyryje atskirai kalbama ir apie žodyno ideologiją. Čia iškeliamas pagrindinis redaktoriaus nubrėžtas žodynui tikslas: jo pateikiama medžiaga turinti būti griežtai autentiška, atspindinti tikrąją liaudies kalbą, ne jos imitaciją. Tik tokią kalbą sukaupęs žodynas galės „duoti lietuvių kalbos mokslui, baltistikai, indoeuropeistikai nepriekaištingą, įvairiais būdais patikrintą autentišką lietuvių kalbos leksiką ir jos vartoseną“ (p. 273).

Labai daug klausimų aprėpia poskyris „Žodyno sandaros klausimai“.

Skyriaus pabaigoje verta įsidėmėti A. Pupkio išvada: „...teorines nuostatas žodyno rengėjai išsiugdė praktiniame darbe ir nors leksikografijos srityje buvo savamoksliai, sugebėjo parengti moksliškai vertingą veikalą. Žodynas savo faktų gausumu ir jų aprašymu niekuo nenusileido didesniems to meto kitų Europos tautų žodynams“ (p. 302). Manykime, kad tai pasakyta apie pirmuosius du žodyno tomus.

Paskutinis knygoje „IV s k y r i u s. „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcijos darbininkai ir talkininkai“ (p. 303–428). Kaip nurodoma „Apibendrinamosiose pastabose“ (p. 435–436), J. Balčikonio darbo metais redakcijoje yra dirbę 65 tarnautojai. Apie 30 asmenų laikytini aktyviais redakcijos pagalbininkais ir talkininkais. Jie, reikalui iškilus, tikrindavo įtarimą keliančius žodžius, skaitė korektūras, su jais redaktorius tardavosi. Žodynui daug nusipelnė apie 400 ypač aktyvių žodžių rinkėjų. Taigi per tuos du su viršum dešimtmečius redakcija turėjo apie 500 žmonių aktyvą. A. Pupkis ryžosi kilniam žygiui – kiek leis jėgos ir surinkta medžiaga, juos visus knygoje įamžinti, pateikiant jų išsamesnes ar striukesnes biografijas. Toks užmojis pareikalavo daug darbo. Pamėgink šiandien rasti duomenų apie kokį epizodinį žodžių rinkėją, minimą žodyno redakcijos dokumentuose vardu, pavarde. Daug ko autoriui pavyko aptikti Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose. Vis dėlto nė jie negali duoti atsakymo į gausybę klausimų. Kol žmogus dirbo kokioje įstaigoje, jo anketos ar autobiografijos įsegamos į bylas, o kai jis išeina iš darbo, tolesnis gyvenimas jau neužfiksuojamas. Todėl daugelyje biografijėlių trūksta net mirties datų. Ne kartą A. Pupkiui teko pasakyti, kad „rasti informacijos apie šį rinkėją nepasisekė“.

Naudodamasis proga, noriu pateikti kiek duomenų apie „neatpažintą“ žodžių rinkėją Antaną Laucių (p. 390). Tai mano bendrakursis lituanistas, studijavęs Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete 1950–1955 m. Kilęs iš Stabulankių kaimo (nuo Leliūnų 4 km). Buvo vyriausias amžiumi: dėl vaikystėje persirgtos sąnario tuberkuliozės liko neįgalus, bet turėjo „gerą galvą“. Baigęs universitetą, niekur, atrodo, nedirbo: trukdė nesveikata. Mirė, jei neklystu, Utenos ligoninėje, kur jį globojo vienas gydytojas. Tikslią mirties datą dabar keblu nustatyti. Paskutinį kartą su juo matėmės Vilniuje bene 1985 m. Šis mano „papildymas“ gal paskatins ir kitus knygos skaitytojus pasidalyti turimomis žiniomis su autoriumi apie knygoje aprašytus žmones.

Negalima tylomis praeiti, kad knygos mokslinę ir informacinę vertę gerokai padidina gausios archyvinių dokumentų faksimilės. Tačiau, rodos, būtų buvę ne pro šalį pridėti dar kelias to meto mums nežinomas nuotraukas su J. Balčikoniu, jei jų esama.

Apie A. Pupkio knygą būtų kas dar gera pasakyti. Dėl vienos kitos smulkmenos gal tiktų išreikšti ir šiokią ar tokią abejonę, gal net išlygą. Tačiau tai nesukliudytų veikalą kuo didžiau įvertinti. J. Balčikonis vertas labai svarios studijos, ir štai šiuo kartu jis gavo ypač gražų ir prasmingą vieno jo veiklos baro apibūdinimą. Apibūdinta su pagarba tikrai žymiam lietuvių kalbos mokslo ir praktikos darbininkui. Dabar belieka tikėtis, kad A. Pupkis, turėdamas daug sukauptos medžiagos apie savo profesorių, tęs pradėtą darbą iki galo. Jei ne A. Pupkis, tai vargu ar kada kas imsis šio uždavinio. ■

Nuotrauka iš Lietuvių kalbos instituto fondų

Žodyno redakcija: Antanas Lyberis, Kazys Vosylius, Napalys Grigas, Aleksandras Lengvinas, Juozas Balčikonis, Jonas Mikeliūnas, Zenonas Uoselis, Stasys Jakštas. Kaunas, Maironio namai (1938)

Apie Algirdo Patacko knygą „Litua“

Rimantas MATULIS

Pabaiga, pradžia Nr. 4

Sausio 3 d. Vilniuje Signatarų namuose buvo pristatyta Algirdo Patacko knyga „Litua“. „Mokslo Lietuvos“ skaitytojus supažindiname su Rimanto Matulio šiai knygai parengtos recenzijos pabaiga.

Kiek nutolstant nuo A. Patacko knygos, norėtųsi išsiaiškinti, iš ko kilo mūsų seniausių protėvių getų tautos vardas, nes kiti seniausi mūsų tautos pavadinimai yra geografiniai. Einant mūsų laikų link, po getų mes maždaug prieš tris, du su puse tūkstančių metų buvome vadinami hiperborėjais (graikiškai „gyvenančiais už šiaurės vėjų“), Kristaus laikais – aisčiais – estijais (germanų kalbose „rytiečiais“, supriešinant mūsų kalbą vokiečiams – „vakariečiams“), VI a. taip gražiai A. Patacko aprašytos girios gyventojais giruliais, geruliais (čia „i“ ir „e“, matyt, susikeitė dar baltų žemėse), Romos imperijoje pervadintais į herulius, erulius, kai Odoakro 476 m. atvestos į Romą baltų gentys geruliai (juos iš dalies galime vadinti lietuvių protėviais), skiriai (prūsų protėviai) ir rugijai (išliko Riugeno salos pavadinime) nuvertė paskutinį Romos imperatorių nepilnametį Romulą Augustą.

O „getų“ pavadinimas greičiausiai yra ne geografinis: senovės Persijos (iš kurios prieš 3,5 tūkst. metų mūsų protėviai kartu su medais atėjo į Indiją) Avestoje gaethya reiškė „gyvybė“ (Dainiaus Razausko straipsnis „Gyva mintis“ knygoje „Vladimiras Toporovas ir Lietuva“, V. 2008, p. 152). Ir man visą laiką kirbėjo, ką indų epe Bhagavadgitoje reiškia žodžio dalis „git“. Galbūt Bhagavadgitą į lietuvių kalbą galima išversti „Dievui vadovaujant gyventi“, kur „bhag“ galima palyginti su miestu Bagdadas („Dievo duotas“). Čia „bag“ galima sieti su sąvoka „Dievas“, „vad“ su vadu, vadovauti(s), o „gitą“ Bhagavadgitoje su žodžiu „gyventi“ sieja A. Patackas („Litua“, p. 268).

Tačiau, aptardamas J. Statkutės de Rosales taip plačiai aprašomus gotus, A. Patackas padaro klaidą. Nepripažįsta, kad Samogitija yra „Žemoji Getija“ (p. 181), o tai netiesiogiai susiję ir su gotais. Jeigu jotvingiai (lot. Getwesia) kilę iš „getų“, kaip Lietuva, Litva, Latvija iš letų, lietų, leičių, tai pagal Nemuno tėkmę jie yra „Aukštoji Getija“, o Samogitija – pagal Nemuną „Žemoji Getija“. A. Patackas čia daro įprastinę klaidą, jotvingius siedamas ne su getais, bet su „joti“ (knygoje skyrius vadinasi „Jotva“, p. 337–349). Tie patys pavadinimai, reiškiantys žemą pajūrio vietą, yra aplink visą Baltijos pajūrį: Žemgala (Žiemgala yra mūsų kalbininkų išradimas – šią klaidą daro ir A. Patackas, dar ir Žemaitiją susiedamas su žodžiu „žiemiai“ – „šiaurė“, p. 330) – iš tikrųjų reiškia „žemasis galas“ pagal Dauguvą „gentes Semigalorum“ priešpastatant Aukštzemei Latgalijoje. Toliau pagal Baltiją Suomija yra „žema žemė“, kaip ir samiai prie Lediniuotojo vandenyno (mūsų „ž“ finų kalbose virsta „s“ – R. M.). Vokietija prie jūros vadinama Nieder („Žemoji“ – R. M.) Deutsch, o toliau nuo jūros – Hoch Deutsch. Apie Nyderlandus nebereikia daug aiškinti. O baltų žemėse Semba, Sambija („Semland“) žymi „Žemą žemę“ ir

■ Nukelta į **12 p.**

VLADAS VITKAUSKAS: Kalnuose

Pradžia 2013 m. Nr. 22, 2014 m. Nr. 2.

Tai pašnekesys su stipriu, tvirtu, kietu lietuviu – *strong Lithuanian*, kaip Vladą Vitkauską prie Everesto įvardijo kitų tautų kalnų tigrai ir paprasti alpinistai. Jie iškart suvokė, kur šio žemaičių vyruko pasiekimų esmė, nors gal ir nelengvai būtų galėję pasakyti, kuo skiriasi žemaitis ir lietuvis. Ir mums šiuo atveju tai yra vienis, tautos istorinio, etninio ir kalbinio turtingumo pasireiškimas ne vien per istorinius raštus, bet ir konkrečioje veikloje, asmenybės saviraiškoje.

Savo knygoje „Everestas – manoji lemtis“ Vladas žodį Kalnas rašo iš didžiosios raidės, su Everestu bendrauja tarsi su dievybe. Gamtameldiškas santykis su aukštesne jėga, kuriai nepasipriešinsi, kuriai žmogus jaučia gilią pagarbą ir su kuria ieško sutarimo. Kartu tai gal ir intuityvus krikščionio sekimas Antruoju įsakymu: netark Dievo vardo be reikalo. Šis sinkretizmas visiškai suprantamas ir ekstremaliomis kalnų sąlygomis neišvengiamas. Pokalbyje su mūsų keliautoju, kopėju į visų žemynų aukščiausias kalnų viršukalnes tuos dalykus ir aptarsime, mėgindami išryškinti tai, kas rutininio gyvenimo tėkmėje dažnai lieka neatskleista, gal ir nepastebėta.

Nuotraukų autorinės teisės Vlado Vitkausko

Pasang Lhamu Everesto bazinėje stovykloje 5300 m aukštyje

Tie lemtingi 80 metrų

Mokslo Lietuva. *Suprantu, kad Tau labai svarbu vertybiniai ir dvasiniai dalykai, kurie ne kiekvieno žmogaus lūpose skamba įtikinamai. Dabar ironijos ir saviironijos laikai, o tai savotiška savigynos forma mūsų kiek pakrikusiame gyvenime. Vilniaus filomatams buvę natūraliausi dalykai – tarnystė tautai, tėvynei, aukštiems idealams – šiandien galėtų būti geriausiu atveju priimta kaip ne itin vykusi aktorystė. Žodžiai pernelyg sukompromituoti, tenka ieškoti kitų patriotizmo išraiškos formų. O tikrumas žmonėms labai svarbu, ir jis reiškiasi poelgiais, o ne žodžiais. Pats tą įrodei rizikuodamas gyvybe, bandydamas nukelti ir į bazinę stovyklą atgabenti Evereste žuvusios nepalietės alpinistės Pasang Lhamu kūną. Prisiminkime tą istoriją.*

Vladas Vitkauskas. Tai buvo Nepalo moterų ekspedicija, skirta pirmajai nepalietei įkopti į Džomolungmą, kaip Everestą vadina Tibeto gyventojai. Iš tikro ji buvo surengta vienai konkrečiai moteriai – Pasang Lhamu. Jos vyras ir brolis buvo turtingi turizmo ir verslo kompanijos savininkai, turėję gerų ryšių Nepalo vyriausybėje, ministerijose ir įvairiausių institucijų lygiuose, žodžiu, galėję rengti ir savo atskirą ekspediciją. Kiek pamenu, tai buvo ketvirta ekspedicija, kurios metu pirmoji nepalietė – Pasang Lhamu turėjo įkopti į Džomolungmą. Ekspedicijoje dalyvavo dar pora nepaliečių moterų, bet joms teko statisčių vaidmuo, jos buvo reikalingos tik įvaizdžiui sudaryti, kad kopimas vadintųsi Nepalo moterų ekspedicija.

Tuščiomis kišenėmis blaškiausi Katmandu mieste, bandydamas kaip nors prisišlieti prie kokios ekspedicijos, siūlydamasis būti kad ir nešiku, virėju ar kuo tik nori. Palankiai į mane žiūrėjo ir amerikiečiai, ir naujazelandiečiai, būtų norėję priimti, bet... Girdi, ką mes pasakysime tam, kuris už kopimą į Everestą moka 40 tūkst. dolerių? Aš juos supratau, taisyklės turi galioti visiems.

Taigi ieškojau ryšių su kiekviena ekspedicija, kuri rengėsi kopti į Everestą, sužinojau ir apie nepaliečių moterų ekspediciją. Suprantama, nepaliečius tenkino ir daug mažesnės sumos, bet irgi ne už ačiū. Jie mano pasiūlymu susidomėjo, bet stengėsi išspausti kuo daugiau. Nelabai nuvokė, kiek iš tokio plikšio galima spausti, bet bandė. Ir jie savo pasiekė. Kai jau neturėjau jokios vilties, nepaliečiai patys paskambino: gerai, už 7 tūkst. dolerių gali prisijungti prie ekspedicijos. O ekspedicija kalnuose jau trečia savaitė. Man davė savaitę įmokėti įnašą ir susitvarkyti reikalus. Buvo daugybė kitų įvykių ir nuotykių, bet jų geriau čia neminėkime.

ML. *Kodėl gi? Kaip tik visi tie netikėtumai šiandien iš laiko nuotolio gal atrodantys nuotykiais, tada Tau, Vladai, kainavo daug nervų ir sveikatos. Žinau, kad susidarydavo ne viena ekstremali situacija, kai visas sumanymas pakibdavo ant plauko.*

V. Vitkauskas. Kai po visų peripetijų ir nuotykių nuvykau į kalnus, ten jau tris savaites vyko parengiamasis darbas prieš prasidedant kopimui į Everesto viršukalnę. Buvo sutelkta pati stipriausia šerpų komanda, kokią tik galėjo sau leisti Nepalas. Visi Pasang Lhamu palydovai jau buvo ankstesniais metais įkopę į Everestą, o jų vyresnysis net keturis kartus buvo stovėjęs Everesto viršūnėje – tuo metu antras toks žmogus pagal įkopimų skaičių į aukščiausią pasaulio viršukalnę. Visi jie buvo pasamdyti tam, kad Pasang Lhamu pirmoji įkoptų, už tai jiems buvo mokama. Aš net ir norėdamas nebūčiau galėjęs su jais iškart kopti, nes dar bazinėje stovykloje (5300 m) mane pykino nuo aukščio, o jie 7,3 km aukštyje turėjo pasistatę palapinę, rengėsi kopti į 8 km aukštį. Bet buvau pasirengęs viską, kas reikalinga kopti vienam: turėjau penkias palapines, keturis miegmaišius, visą būtiną amuniciją ir priemones tokiam kopimui.

Lygiai prieš metus, 1992 m. balandį, Pasang Lhamu bandė užkopti į Everestą, bet neįstengė, nors iki viršūnės buvo likę vos 80 metrų. Du mėnesiai darbo, daug lėšų ir laiko pareikalavęs pasiruošimas ekspedicijai, visi patirti vargai buvo nurašyti į nuostolius. Pačiai Pasang Lhamu pakako patirtų kančių ir supratimo, kad esamomis sąlygomis tolesnis kopimas neįmanomas. Pasekmės būtų tragiškos.

Po metų, 1993 m. balandžio 22 d., Pasang Lhamu su penkiais savo gentainiais šerpais įkopė į Everesto viršukalnę, bet buvo nežmoniškai išsekusi. Žemyn nusileisti įstengė tik 80 metrų – daugiau jėgų nebeturėjo.

ML. *Vėl tie patys lemtingi 80 metrų: 1992 m. balandžio 22 d. jai pristigo tiek metrų iki viršukalnės, o 1993 m. balandžio 22 d. įkopusios į viršukalnę Pasang Lhamu leidžiantis laukė tie patys 80 m, nuo kurių jai nusileisti nepavyko.*

Tempiame Pasang Lhamu kūną per ledokryčio plyšį, aukščiau 6000 m

V. Vitkauskas. Visi kopėjai į Everestą žino: jeigu žemiau pastatytos savo palapinės nepasieksi, tokiame aukštyje užklupus sutemoms ryto saulės niekada nebematysi. Pasang Lhamu žuvo ne viena, kartu ir šerpų grupės vyresnysis, sirdaras Sonamas Ceringas taip pat liko tame aukštyje. Jam sutriko koordinacija ir jis ne tik leistis žemyn, bet ir judėti nebegalėjo. Liko mirti kartu su Pasang Lhamu.

ML. *Koks buvo paros metas? Juk kartu buvo keturi prityrę šerpai, nejau neįmanoma buvo padėti dviem neįstengiantiems judėti žemyn ekspedicijos dalyviams, ir dar svarbiausiems asmenims – Pasang Lhamu ir sirdarui Sonamui Ceringui?*

V. Vitkauskas. Viskas vyko dieną. 8848 m aukštyje deguonies ir oro tėra tik ketvirtis to slėgio, prie ko žmogus pratęs. Net jeigu kvėpuoji per deguonies kaukę iš papildomo dujų balionėlio, atviroje erdvėje deguonis kraujyje nesilaiko. Užkopęs į viršukalnę jautiesi tiek išsekęs, kad toli gražu ne kiekvienas sugeba grįžti į bazinę stovyklą. Visi tą jaučia, kai didžiulių pastangų reikalauja ne tik pėdos ilgio žingsnelis, bet ir menkiausias judesėlis. Pažvelkime, kaip įprastomis sąlygomis keturi vyrai neša karstą su mirusiuoju. Po kelių minučių jau laukia, kad pakeistų kiti, o kalnuose niekas nepakeis, nekalbant, kad privalai judėti tarsi ant apledėjusio lėktuvo sparno.

Atšiaurus kalnų vėjas prideda ir kitų pavojų. Šerpai puikiai suprato, kad nieko negali pakeisti, o pasilikę ilgiau nei privalo – žus patys. Tad tie keturi šerpai įstengė tik nusileisti iki 8000 m, kur buvo jų palapinės ir kur jie galėjo pernakvoti. Vėliau leidosi žemyn. Žuvusiųjų neleido gelbėti oro sąlygos. Pustrečios savaitės apskritai niekas negalėjo kopti aukščiau 8000 m, nors tą pavasarį net 13 ekspedicijų buvo pasirengę kopti į Everestą.

Pirma diena, kai buvo įmanoma kopti, buvo gegužės 10-oji. Tą dieną man pavyko pasiekti Everesto viršukalnę. Kopė ir grupelė Nepalo ekspedicijos vyrų. Pasang Lhamu buvo užpustyta maždaug metro storio sniego sluoksniu ant kalno keteros, pakeliui į viršūnę. Alpinizme galioja nuostata: jeigu įkopei į viršukalnę, tai tikslą pasiekei. Nepalietė Pasang Lhamu tapo pirmąja savo šalies moterimi, įkopusia į Everestą. Nepalo karalius ją paskelbė nacionaline didvyre, o pagal šalies papročius buvo privalu su žuvusiąja deramai atsisveikinti, o tam reikėjo sudeginti jos kūną. Bet pirma dar reikėjo tą kūną pargabenti kone nuo Everesto viršukalnės.

Pirmą kartą alpinizmo istorijoje nuo Everesto keteros aukščiau 8 km aukščio bandyta nuleisti žuvusiųjų kūnus. Tą padaryti bandė tie patys šerpai, kurie kartu kopė su žuvusiaisiais. Jiems padėjo ir kiti kopėjai, bet kiek pavilkę kūnus, pristigo jėgų, viską metę nusileido vieni. Paskui išmovė į savo kaimus kalnuose, nes gyvenimas brangesnis.

ML. *Bet viskas tuo nesibaigė. Kaip pats, Vladai, tapai šios istorijos dalimi?*

V. Vitkauskas. Vyko derybos, už didelius pinigus buvo nusamdyti Pietų Korėjos šerpai, kurie dar apie pusę kilometro nuleido Nepalo didvyrės kūną ir vėl ją paliko. Artėjo gegužės 21-oji, paskirtų nacionalinių laidotuvių diena. Gegužės 17 d. į bazinę stovyklą kalnuose turėjo atskristi karinis sraigtasparnis, o nacionaliniame stadione sostinėje Katmandu Pasang Lhamu turėjo būti pašarvota, o tautai turėjo būti skirtos kelios dienos atsisveikinti. Karaliaus ir vyriausybės lygmenyje buvo rengiamasi išskirtiniam įvykiui, o žuvusiosios kūnas vis dar gulėjo tarp 7 ir 8 km aukštyje.

Absurdo gniaužtuose

ML. *Kaip įvykiai klostėsi toliau?*

V. Vitkauskas. Žuvusiosios vyras ir jo brolis bei ekspedicijai vadovavę asmenys iš Katmandu paskubomis ėmė organizuoti naują ekspediciją kūnui pargabenti, bet laikas spaudė. Organizatoriai ėmė komplektuoti naują komandą. Pasitelkė vieną iš ekspedicijoje dalyvavusių šerpų, kuris turėjo reikiamos patirties. Kitas buvo atsiųstas iš Katmandu, bet jis per staigiai be aklimatizacijos pakilo į didelį aukštį ir susirgo kalnų liga. Prisijungė ir vienas mano pažįstamas kanadietis alpinistas, bet jis neturėjo jokios amunicijos. Neturėdami išeities organizatoriai dar siuntė virėją ir virtuvės darbininką iš bazinės stovyklos, kurie taip pat turėjo nuo Everesto tempti Pasang Lhamu kūną. Kitaip kaip absurdu viso to vyksmo nepavadintų nė vienas patyręs alpinistas. Padėties rimtumą labai gerai supratau. Net ir gerai pasirengusios komandos dažnai jaučiasi bejėgės, atsitikus kokiai nelaimei kalnuose, palieka žuvusius, nes jų pargabenti neįmanoma, o čia keli atsitiktiniai žmonės be reikiamo patyrimo ir supratimo imasi neįmanomo. Kitas kad ir turintis supratimą, tačiau be būtinos amunicijos, o iš virtuvės pasitelktasis, tai jau neprofesionalumo kraštinė riba. Akivaizdu, kad tai ėjimas į pražūtį, viena tragedija paskui save neišvengiamai patrauks ir kitą.

Po mano nusileidimo iš Everesto viršukalnės į bazinę stovyklą ėjo trečia diena, ir pagal to meto savijautą,

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

žmogus atranda savo sielą (3)

sveikatos būklę, galėjau varžytis su trečios stadijos vėžininku. Buvau kritęs į ledo plyšius, nušalęs rankų pirštus. Kol dar iš bazinės stovyklos su rusų ekspedicija nebuvo išėjęs gydytojas, jis kas keturias valandas man leisdavo vaistus. Jaučiausi taip išsekęs, kad pirmomis naktimis visiškai negalėjau užmigti.

ML. *Ar teko bent kiek bendrauti su Pasang Lhamu prieš kopimą į jai lemtingą Džomolungmą?*

V. Vitkauskas. Kai susitikdavome bazinėje stovykloje ar kitur, su ja bendravau bene šilčiausiai iš visų tos nepaliečių ekspedicijos narių. Man buvo įdomu šios tautos gyvenimo būdas, tradicijos, jai taip pat knietėjo iš manęs šį bei tą naujo sužinoti. Žodžiu, tokių bendrų interesų turėjome. Taip pat ir kai kurie šerpai man buvo savi ir artimi.

Kanadiečiui alpinistui daviau savo batus, nages ir saugos diržus, kito inventoriaus, kadangi iš namų buvau pasirengęs taip, kad patekęs prie Everesto papėdės galėčiau ir vienas toliau kopti. Antraip būčiau buvęs savižudis. Antrą kartą nekartočiau ir bandymo gabenti žuvusiojo kūną, net ir žinodamas, kad gerai baigsis, bet tada visa tai buvo tarsi mistinės pastangos. Mums pavyko, nors maždaug 6,5 km aukštyje per pirmą plyšį vos neįgarmėjome į ledo prarają kartu su žemyn tempiamu kūnu. Gegužės 16 d. mes partempėme Pasang Lhamu, 17 d. atskrido sraigtasparnis ir paskutinį vakarą prieš numatytas atsisveikinimo iškilmes pavyko žuvusiąją pristatyti į Katmandu. Drįstu sakyti, kad be mano pagalbos ten viskas galėjo baigtis tragiškai.

Tai buvo tikri, ne pinigais matuojami dalykai. Nepaliečiai korėjiečių šerpams siūlė po 2 tūkst. dolerių už žuvusiosios kūno pargabenimą, kai nepaliečių vidutinis metinis atlyginimas sudarė 200 dolerių. Per tris dienas buvo galima uždirbti dešimt metinių atlyginimų, bet norinčiųjų neatsirado, žmonės suprato, kokia tai buvo rizika.

ML. *Ar visa tai suprato gyvenantys apačioje?*

V. Vitkauskas. Aš jiems nebuvau patogus, nes lyg ir menkinau tų kopimų organizatorių veiklos profesinį spindesį. Jie iš viso to darė reklamą, kūrė įvaizdį, labai didelius pinigus. Pagaliau žuvusioji alpinistė buvo jų šeimos narė, ir dar nenukėlus kūno jie jau galvojo apie paminklus, jos vardo išgarsinimą. Po kelerių metų nuvykęs į Nepalą gražiausiame Katmandu skvere mačiau Pasang Lhamu sukurtą paminklą, jos vardu pavadintos gatvės ir keliai. Taigi aš jiems buvau nepatogus, bet ne dėl garbės antrą kartą lipau kone į Everesto viršūnę, nes visai ne tai tuo metu man atrodė svarbu.

ML. *Iš ko pajutai, kad esi kai kam nepatogus?*

V. Vitkauskas. Iš daug ko, bet tai būtų atskira tema. Tikroji realybė ta, kad Nepalo vyriausybė įkopimo į Everestą 60-mečio proga nepamiršo ir pagerbė taip pat ir pirmo Lietuvos piliečio įkopimo į aukščiausią pasaulio viršukalnę 20-metį. Ne vieną mane pakvietė į iškilmes Nepalo sostinėje, bet su fotografijų paroda. Savo paties iniciatyva parodą Nepale dedikavau pirmos šios šalies moters, užkopusios į Everestą – Pasang Lhamu atminimui. Pagerbė ir Didžiosios Britanijos ambasadorius Nepale, pakvietęs į ambasados priėmimą. Britai išsiaiškino ir mano kopimą įvardijo kaip Lietuvos ekspediciją, kuriai vadovavo Vladas Vitkauskas.

ML. *Lygiai kaip Čarlio Čaplino filmų titruose: režisierius – Čarlis Čaplinas, scenarijus – Čarlio Čaplino, muzika – Čarlio Čaplino, vaidina – Čarlis Čaplinas. Taip Vladas Vitkauskas toje ekspedicijoje buvo vienas visuose asmenyse.*

V. Vitkauskas. Taip, bet britų išleistoje alpinizmo enciklopedijoje Lietuva figūruoja kaip valstybė, kurios pilietis įkopė į Everestą ir niekas šio fakto iš mūsų šalies nepaverš. Be to, niekas pasaulyje tokiomis sąlygomis nėra įkopęs į Everestą, man regis, toje britų enciklopedijoje nėra įrašytos ir jokios kitos vieno žmogaus ekspedicijos į tą viršukalnę.

Atsikratyti gyvenimo užauginamų „žvynų“

ML. *Paties motyvai suprantami, o kokių siekių vedini į Everestą kopia turtingų kraštų žmonės, pripratę prie komforto ir patogumų, kuriems visko, atrodytų, pakanka ir ant savo įprastos žemelės. Nejau toks neįveikiamai saldus garbės ir pripažinimo siekis?*

V. Vitkauskas. Kodėl kopiama į Everestą, į kurį seniai įkopta ir pirmas jau nebūsi? Man kaip pirmajam Lietuvos piliečiui užkopti ant aukščiausios pasaulio viršukalnės motyvacijos pakako. O pasaulyje žmonės net iš proto kraustosi tokiais būdais: kas dėl garbės eina į kalnus, kas dėl pinigų, o kiti norėdami susivokti, kas vis dėlto jie yra. Kitas nori atsitokėti ir pajusti pasaulį, kurį bando suprasti, kuris yra jo dalis ir kurio dalimi jis yra. Taigi motyvas priklauso nuo kiekvieno konkretaus žmogaus. Noro suvokti tą vienovę negalima atmesti. Vienus domina sportiniai pasiekimai, rekordai, kitus – pasaulio ir savęs pažinimas, sugebėjimas prisitaikyti prie gamtos sąlygų. Techniškai esi bandytojas, o kartu pasaulio dalis, iš kurio laikinai išėjai ir į kurį po žygio sugrįši.

Normaliai besiverčiančiam amerikiečiui net arti milijono dolerių nebūtų patys didžiausi pinigai, kurie gali būti sumokėti už galimybę įkopti į aukščiausią pasaulio viršukalnę. Dauguma ir lipa dėl to. Apie tai kaip tik ir teko Nepale šnekėtis su Mesneriu: gražiausias žodis – turizmas, žmogus susimoka ir jis vėžinamas, stumiamas, tikrai panešamas. Labai dažnai ir su ta mintimi, kad geriau viršūnės nepasiektų, nes bus mažiau vargo su nepasiruošusiu tokiam kopimui.

Dabar Nepalas imasi tam tikrų apribojimų norintiems kopti į kalnus, ne bet kam bus išduodami leidimai, kopiantiesiems teks atitikti tam tikrus reikalavimus, bus vertinamas patyrimas. Visokių yra tų kopėjų, kaip ir žmonių gyvenime, bet kalnuose paprastai galima atsikratyti tų „žvynų“, kuriais pasidengiame gyvenime. Kalnuose jie nubyra, ten žmogus savo sielą jauti, bet viskas nuo kiekvieno atskiro žmogaus priklauso. Žinoma, kalnai – tai ne krepšinio aikštelė. Kai man teko kopti vienam, buvau visiškai ramus, nes žinojau, kad niekas kitas už mane nepadarys, už viską pats atsakau. Ir tik tada gali gerai jaustis, kai esi savo vietoje, nesipyksti su savo prigimtimi. Kalnai, atsiveriančios erdvės, padangė ir sniegas – tai tarsi mūsų pačių išgryninta prigimtis. Kalnuose suvoki, koks keistas mūsų gyvenimas žmonių perpildytuose miestuose. Jaunimas užauga tikros tamsos nematęs, normalios tylos negirdėjęs. Jis galvoja, kad viską jau patyrė, bet jis dar savo sielos nėra pajautęs, jis jos dar nėra atradęs. Žmogaus siela yra visas tikrumas, bet ne kaulai ir raumenys. Tai ir yra palaima, kai grįžti į savo prigimtį, esmę, į savo būtį, galų gale ir į Amžinąją būtį. Dievas yra manyje, aš esu Dievuje, – galima mąstyti ir tokiomis kategorijomis. Tą jausmą išgyvenau kalnuose.

ML. *Ar kalnai visus priartina prie paminėtų vertybių?*

V. Vitkauskas. Kalnuose viskas greit išsigrynina ir pats prieš save išsigrynini, pamatai savo silpnybes. Visi mūsų pasirinkimai ir kokie mes esam priklauso nuo mūsų vertybių. Kas yra tikra, galioja vienodai visur – aukštai ir žemai. Tai mano patirties išvada, iš knygų neišskaityta, bet skaitydamas išminties knygas dažnai randu šios išvados patvirtinimų. Kalnuose visa tai pajauti aštriau, kadangi dažnai kiekvienas tavo žingsnis gali būti lemtingas. Jei eini su ne visai patikimu kolega, kuris pirmiausia rūpinasi savo kailiu, jei jam svarbu tik priešakyje spindinti viršūnė, tai savo tikslo jis gali siekti ir kito sąskaita. Ekstremaliausiomis sąlygomis tenka mokėti savo ir kitų gyvenimu.

ML *Kiek paties ir kitų alpinistų patirtyje galioja A. Suvorovo priesakas kariui: „Pats žūk, bet draugą gelbėk“?*

V. Vitkauskas. Priklauso nuo konkrečios situacijos. Vandenyje paprasčiau: skęstantį patraukei, pastūmei, tu pats negrįši, bet žinai, kad jis išsikapstys. Kalnuose eidamas gelbėti žūstančio ir žinodamas, kad beveik tikrai žūsi, juk ir draugo neišgelbėsi. Kalnuose toks kirviu nukirstas principas negalioja, bet būtent ten ir atsiveria subtilumo ir realaus situacijos suvokimo drama. Ar turi teisę rizikuoti dar vienu gyvenimu, kitų žmonių gyvenimais ten, kur nėra jokios vilties išgebėti patekusio į bėdą? Tempti žuvusios Pasang Lhamu kūno ėjau tik todėl, kad mačiau absurdą – „virėjų“ kompanija rengėsi kone į Everestą ir daryti to, ko nesiėmė profesionaliai pasirengę ir patyrę šerpai. Man buvo akivaizdu, būtų pasibaigę naujomis aukomis. Būtent ši mintis padėjo apsispręsti.

ML. *Bet abejonių buvo? Juk ir pats galėjai negrįžti. Jei nebūtum ėjęs tikriausiai niekas nebūtų pasmerkęs, bet visą gyvenimą širdyje būtų tekę nešioti neatliktos pareigos jausmą.*

V. Vitkauskas. Taip, būtent taip.

Kalnuose nebuvau nei Vladas, nei Vitkauskas

ML. *Savo knygoje „Everestas – manoji lemtis“ daug vietos skiri savo sveikatos, gan problemiškos, būklei. Daug kur rašai apie savijautą, fizinę ir psichologinę, dienoraščio ištraukose beveik visur. O kokią vietą sveikatos reikalai užima kitų kopėjų gyvenime ir memuaruose?*

V. Vitkauskas. Žemumose daug žmonių, kurie jaučiasi daug prasčiau už mane. Savo fizinę būklę priimdavau kaip tokią, kokia yra, nemanau, kad knygoje vyrauja sveikatos ir savijautos reikalai. Dienoraščio ištraukos autentiškos, ten nieko nesugalvota. Iš dalies gal tai atsakas tiems, kurie kopimą į kalnus įsivaizduoja kaip pasivaikščiojimą golfo lauko pievute.

ML. *Kokią vietą kopimo metu, o gal poilsio akimirkomis, sudaro prisiminimai, apmąstymai, gal nebylūs dialogai su nesamais pašnekovais? Juk reikia praskaidrinti savo būtį, o mintimis juk niekas nedraudžia statyti smėlio pilių, atsiduoti fantazijoms.*

V. Vitkauskas. Tai nuostabiausi dalykai. Knygoje rašau, kaip sapnuoju savo vaikus, namus, tą pačią vėliavėlę. Kaip dabar atsimenu, koks buvo jausmas. Tada atstumai neegzistuoja. Kalnuose nebuvau nei Vladas, nei Vitkauskas, tik *Lithuanian*. Po Everesto jau pelniau naują žodinį įvertinimą – *strong Lithuanian*. Visose tose veiklose ir sumaištyse dažniausiai būdavau vienas lietuvis, ir tuo išsiskiriantis. Man buvo svetimas įvaizdžio kūrimo rūpestis, visi tie pristatymai ir pagerbimai. Ir šiandien galvoju, kad žmogui nieko daugiau nereikia daryti, tik dorai atlikti savo darbą – ir viskas. Jeigu gerai padarai ir pats jauti pasitenkinimą, ir kitiems būsi reikalingas, ir tavo šalis bus prisiminta.

ML. *Bet šalies dydis, pajėgumas, pagaliau autoritetas juk labai daug lemia net ir vertinant pavienio žmogaus veiklą. Tikriausiai ir paprastas šerpas tą skirtumą suvokia, jau nekalbant apie tų šalių valdininkus.*

V. Vitkauskas. Jeigu mintyje turime tai, kas dabar vyksta Everesto papėdėje, tai didžioji šio vyksmo dalis yra gryniausia komercija, tiesiogiai surišta su finansais. Kišenė lemia labai daug, aišku, ir galimybes.

ML. *O ideologija, kiek ji reikšminga sandūroje su komercija, verslu? Nepalo valdininkams, pagaliau šerpams, kalnuose gyvenantiems žmonėms esama skirtumo, kad atvyko prokomunistinių pažiūrų ar gryno kapitalizmo kopėjas į Everestą?*

V. Vitkauskas. Manau, kad kaip ir parduotuvėje ar kavinėje, ten, kur vyrauja komerciniai santykiai, ideologiniai skirtumai didesnės reikšmės neturi. Kopiant į kalnus tie idėjiniai skirtumai neturi ir progų labiau prasikišti. Bendraujant ilgiau ir dar nedidelėje uždaroje erdvėje psichologiniai ryšiai labai svarbūs, kaip ir leidžiantis į bet kokią kelionę, jau nekalbant apie atsakingą ekspediciją, žygį ar kosminę kelionę. Gali išlįsti į paviršių politinės ir idėjinės pažiūros.

ML. *Kosminės technologijos nuolat tobulinamos, kiek jos gali būti panaudotos alpinizme, ekstremaliuose žygiuose, sudėtingose ekspedicijose?*

V. Vitkauskas. Tai kasdienybė, juk nuo kalnų viršūnių skambiname namo, gauname informacijos apie oro sąlygas, numatomą trumpalaikę ir ilgalaikę prognozę. Kai man teko kopti į Everestą, apie tai galima buvo tik svajoti. Apie jokią prognozę nežinojau, net įkopęs į Everesto viršukalnę pranešti į Lietuvą negalėjau. Žinoma, bazinėje stovykloje galėjau kreiptis į Naujosios Zelandijos ryšių centrą ir kokį faksą būtų galima pasiųsti. Kainuotų gal septynis dolerius ar kiek, man tuo metu buvo dideli pinigai. Šerpas, kuris kalnų takais ėjo žemyn ir turėjo skristi į Katmandu, pagal mano parašytą raštelį ir gautus kelis dolerius po savaitės teleksą išsiuntė į Lietuvą. Girdi, lietuvis įkopė į Everesto viršukalnę.

Labai smarkiai keičiasi ir naujos technologijos, jos neišvengiamai tampa kasdienėmis alpinistams. Oro prognozes dabar galima gauti valandoms, paroms, o jei reikia ir visa kita. Man prognozes teikė debesys, besikeičianti oro temperatūra, vėjo pūtimo kryptis ir jo pokyčiai. Geriausiu atveju, apie oro permainas galėjau spręsti parai kitai į priekį, o dažnai tik šiam momentui. Buvau praėjęs kalnų turizmo parengties mokyklą, vaikystėje ir jaunystėje gyvenau gamtos apsuptyje ir tai buvo taip pat svarbu. 20 metų žygių po kalnus praktika buvo svarbiausia.

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

Nuotraukos autorinės teisės Vlado Vitkausko

Pasang Lhamu paminklas Nepalo sostinėje Katmandu

ASMENYBĖ

MARCELINAS ŠIKŠNYS – PEDAGOGAS, KOVOTOJAS UŽ LIETUVYBĘ, RAŠYTOJAS

Prof. habil. dr. Algirdas AŽUBALIS
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Prieš 140 metų, 1874 m. gegužės 2 d. Šiaulių aps. Šiaulėnų vls. Notiniškių kaime gimė Marcelinas Šikšnys. Apie savo vaikystę, pirmuosius mokymosi metus jis rašė: „Visame dideliame Šiaulėnų valsčiuje buvo tiktai viena pradinė mokykla, ir joje mokslas ėjo ne gimtąja<...> kalba. <...> Mokykloje mokėsi tiktai berniukai, o mergaitės pramokdavo paskaityti tiktai maldaknygę iš kaimo bobelių arba iš slaptųjų „daraktorių"; surasti mokančią rašyti mergaitę buvo labai retas atsitikimas; ne be reikalo vienas anų laikų kaimo poetas apie mano gimtąjį kaimą parašė:

Notiniškiai kalti biškį, nėra ko sakyti:
Kai ateina gromatėlė, nėr kam perskaityti"

(Šikšnys M. *Nuo daraktoriaus iki gimnazijos // Kelionė į vaiko dienas*. – Vilnius, 1959, p. 39–40).

Tad jo tėvas nenorėjo, kad ir jo sūnus būtų tamsuolis ir, kaip rašė M. Šikšnys: „Kai sulaukiau septynerių metų, tėvas nupirko man Ivinskio elementorių, ir prasidėjo mano mokslas vadinamoje „Rimšos mokykloje". Mokė mane gerai mokanti paskaityti „Aukso altoriaus" maldaknygę tėvų samdoma mergaitė, kuri verpdama rodė man pirmąsias abėcėlės raides<...>. Aš esu be galo dėkingas tai pirmajai mano mokytojai, kuri pastebėjo, kad greit suprantu jos mokslo gudrybes, ir pasakė motinai: „Marceliuks labai pomietlivs – tuoj suprant, ką jam parodau". Gal būt tie jos žodžiai ir nulėmė visą mano ateitį; tėvams kilo mintis mokyt mane toliau" (Ten pat, p. 42). M. Šikšnio biografė, buvusi Vilniaus M. K. Čiurlionio menų gimnazijos matematikos mokytoja Rasa Paulavičienė (1930–1999) nustatė, kad tai buvo M. Šikšnio tėvų samdinė Teklė Jankauskaitė.

Mokslai tęsėsi. Pirmiausia tėvas Marceliną nuvežė į gretimą Paltynų kaimą, kur ūkininko Janučio seklyčioje vaikus slapta mokė daraktorius Liutkus. Deja, besimaudydamas pirtyje Marcelinas persišaldė ir sunkiai susirgo. Tačiau pasveikęs kitais metais 1882 m. rudenį tęsė mokslą tėvų namuose, „kur mano dėdė Marcelinas buvo suorganizavęs mokyklą mūsų sodžiaus vaikams. <...> Aritmetikos,<...>, visi mokėmės lietuviškai ir rašėme skaičius arba grifelinėse lentelėse (kas turėjo), arba kreida ant krosnies. Kreidos tėvas parveždavo iš Šiaulėnų, kur žiemos metu atvažiuodavo rusai <...> kailiadirbiai, iš kurių ir buvo galima gauti kreidos. Vakarais po pamokų eidavome į kiemą žvaigždžių ir mėnulio žiūrėti. Dėdė išmokė mus atskirti Grigo ratus, Šienpjovių žvaigždyną, Sietyną, Vakarinę žvaigždę ir t. t. <...>Kai kartą pamatėme mėnulio paviršių raudoną (mat, buvo mėnulio užtemimas), tai mums buvo paaiškinta, kad mėnulis prisisiurbęs kraujo, ir tai rodą, jog būsią dideli karai; o kad to nebūtų, reikią, žiūrint į mėnulį, sukalbėti trejus poterius. <...>Kadangi dėdė buvo apykurtis, tai turėdavome jam atsakinėti ir skaityti pakeltu balsu<...>, nelabai nugirsdavo, kaip mokiniai taria žodžius, ypač rusiškus, kuriuos jie tardavo dažniausiai lietuviškai: „skolko" – vietoje „skol'ko", „korošo" – vietoje „chorošo"<...>. Tačiau rašyti dėdė išmokydavo gana greitai ir gražiai; mat pats turėjo gana gražią rašyseną" (ten pat, p. 43–44). Dėdė – tėvo brolis, buvo baigęs dvi Šiaulių gimnazijos klases ir dėl ligos apkurtęs, pats mokytis jau nebegalėjo. Bet jaunasis Marcelinas „kibo į mokslus" toliau: „1883 metų vasarą mokiausi drauge su kitais trim vaikais pas vieną Šiaulių gimnazijos šeštos klasės mokinį<...>. Pasibaigus vasarai, buvau nuvežtas į Šiaulius stojamųjų egzaminų laikyti į gimnazijos prieklasį. Kadangi silpnai mokėjau kalbėti rusiškai, tai egzaminų neišlaikiau<...>. Tėvas jau buvo nutaręs daugiau nebeleisti manęs į mokslus, bet aš verkdamas išsiprašiau<...> ir buvau nuvežtas į Šiaulėnų pradžios mokyklą<...>, priėmė į trečiąjį<...> skyrių<...>. Pasibaigus mokslo metams, gavęs iš valsčiaus vežimą, mokytojas mus keturis mokinius nuvežė į Radviliškį „valstybinių" egzaminų laikyti. Į vietinę pradžios mokyklą buvo suvežti egzaminų laikyti visų aplinkinių mokyklų absolventai. <...>Išlaikęs tuos egzaminus, gavau atitinkamą pažymėjimą ir, pasimokęs per vasaros atostogas pas kaimyną VI klasės mokinį, buvau nuvežtas į Šiaulius stojamųjų egzaminų laikyti į gimnazijos paruošiamąją klasę. Egzaminai buvo maždaug tokie pat, kaip ir Radviliškyje, – taigi aš juos išlaikiau gana gerai" (ten pat, p. 44–45).

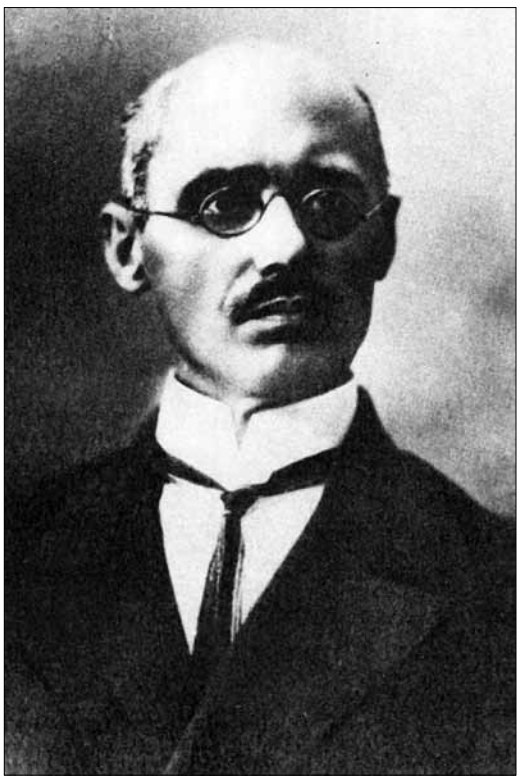

Vilniaus Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos direktorius Marcelinas Šikšnys (apie 1930 m.)

Nuotraukos iš R. Paulavičienės knygos „Marcelinas Šikšnys"

Vilniaus Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos direktorius Marcelinas Šikšnys su dukromis (apie 1930 m.)

Baigęs Šiaulių gimnaziją, M. Šikšnys įstojo į Maskvos universitetą, studijavo matematiką. Priklausė slaptai lietuvių studentų draugijai. Jos susirinkimuose klausėsi kitų pradedančių kūrėjų, ir pats ėmė bandyti kurti prozos vaizdelius, eilėraščius. Rekomenduotus draugijos narių geresnius kūrinėlius pasiųsdavo į slaptuosius lietuviškus laikraščius ir žurnalus. 1895 m. „Ūkininko" Nr. 4 pasirodė pirmasis jo eilėraštis „Turėkime viltį", pasirašytas Šiaulėniškio slapyvardžiu. Labiausiai Šiaulėniškis išgarsėjo, kai Vinco Kudirkos (1858–1899) redaguojamas „Varpas" (1895, Nr. 11) išspausdino jo „Giesmę", kuri prasidėjo žodžiais „Pasakyk, mano mylimas krašte", kuris greitai virto liaudies daina. Studijuodamas M. Šikšnys parašė ir pirmąją savo dramą „Kražiai", kurioje pasakojama, kaip kazokai susidorojo su kražiškiais, gynusiais savo bažnyčią ir teismą, kuriame žmogžudžiai buvo ne tik išteisinti, bet pristatyti ir apdovanojimui ordinais. Uždarbiaudavo M. Šikšnys mokydamas atsiliekančius gimnazistus. Daug dirbdamas, sunkokai materialiai besiversdamas susirgo džiova. Draugų studentų medikų patartas vasaras praleisdavo, ruošdamas ir plukdydamas sielius Volgos upe, vartodamas daug kumyso, kurio sielininkai įsigydavo pas Volgos pakrantėse gyvenusius totorius. Kiekvieną vasarą sustiprėdavo.

1897 m. M. Šikšnys baigė universitetą. Vienus metus atitarnavęs kariuomenėje Kaune, ieškojosi darbo. Negalėdamas kaip katalikas įsidarbinti Lietuvoje, padedamas anksčiau universitetą baigusio Prano Mašioto (1863–1940) įsidarbino ir 1899–1915 m. mokytojavo Rygoje. Čia patyrė didįjį gyvenimo džiaugsmą: pamilo iš Žemaitijos kilusio medicinos tarnybos generolo dukrą Liuciją Paškevičiūtę (1881–1957) ir 1902 m. su ja susituokė. Po septynerių metų čia patyrė ir didžiulį skausmą: nuo skarlatinos per vieną dieną mirė abi dukrelės. Dar ir dabar Rygos Mikalojaus kapinėse tebestovi italų meistrų darbo antkapinis paminklas M. Šikšnio dukrelėms. Laimei, vėliau gimė dar dvi dukros. Mokytojaudamas Rygoje, M. Šikšnys priklausė Lietuvių savišalpos draugijai, kultūrinėms „Kanklių" ir „Žvaigždės" draugijoms. Dalyvavo pirmuose lietuviškuose dramos spektakliuose (režisavo ir vaidino). 1905 m. buvo pastatyta jo drama „Pilėnų kunigaikštis", kuri tarp žiūrovų turėjo didžiulį pasisekimą. 1907 m. taip pat pasisekė jo filosofinės dramos „Sparnai" pastatymas.

1915–1918 m. M. Šikšnys mokytojavo Voronežo lietuvių gimnazijoje, mokytojų kursuose ir institute. Po Vasario revoliucijos, nesiklausiant jokios valdžios leidimo, daugelis dalykų gimnazijoje imti dėstyti lietuviškai. Pirmasis matematiką lietuviškai ėmė dėstyti M. Šikšnys. Su P. Mašiotu ir Jonu Jablonskiu (1860–1930) jie kūrė pirmuosius lietuviškus matematikos terminus.

1918 m. kartu su gimnazija M. Šikšnys grįžo į Vilnių ir jame pasiliko visam gyvenimui. 1918–1940 m. jis mokytojavo vienintėlėje Vilniuje lietuviškoje Vytauto Didžiojo gimnazijoje (iki 1922 m. buvo ir vicedirektorius, o 1922 m., kai okupantai pilsudskininkai-želigovskininkai ištrėmė į Nepriklausomą Lietuvą daugiau kaip 30 lietuvių ir gudų visuomenės veikėjų, tarp jų – ir gimnazijos direktorių Mykolą Biržišką (1882–1962), tapo gimnazijos direktoriumi). Čia jam teko žūtbūt kovoti su Lenkijos didžiavalstybiniu šovinizmu ne tik Vilniaus ar Varšuvos įstaigose, bet pasiekti ir Tautų Sąjungą (ne kartą gimnazija buvo išvaryta iš turėtų patalpų, buvo daužomi jos langai, buvo visaip represuojami gimnazistų tėvai už tai, kad leido savo vaikus į gimnaziją ir t. t.). Okupantams taip ir nepavyko gimnazijos uždaryti, nors Švenčionyse tai padaryti jiems pasisekė. Kadangi to meto gimnazistai buvo kilę iš plataus okupuoto Vilniaus krašto, kurio nemaža dalis dabar priklauso Baltarusijai ir Lenkijai, tai daugelio materialinės sąlygos buvo sunkios: valstiečių ūkiai dėl prastų žemių, nepakankamo tręšimo, produkcijos pigumo, nes nebuvo rinkų, buvo nerentabilūs, M. Šikšnys daug pastangų dėjo besirūpindamas gimnazijos bendrabučiais, mokinių maitinimu ir šelpimu. Daug dėmesio M. Šikšnys skyrė Lietuvių mokslo draugijos (po jos įkūrėjo ir ilgamečio pirmininko Jono Basanavičiaus (1851–1927) mirties kurį laiką (1929–1933 m.) buvo jos pirmininkas) ir Lietuvių mokytojų sąjungos veiklai. Už visas tas pastangas okupuotos Vilnijos (kurios dalis liko dabartinėje Baltarusijoje ir Lenkijoje) lietuviai M. Šikšnį ėmė vadinti „Vilniaus direktoriumi". Atgavus Vilniaus kraštą, greta Vytauto Didžiojo gimnazijos jam teko direktoriauti dar ir mergaičių kunigaikštienės Birutės gimnazijoje. Dar suspėjo gauti ir Lietuvos apdovanojimą – Vytauto Didžiojo III laipsnio ordiną (1940). 1940 m. prasidėjus sovietinei okupacijai M. Šikšnys susirgo ir išėjo į pensiją. Pasveiko, bet okupacijos tęsėsi ir M. Šikšnio gyvenimas jau nebebuvo ramus.

Paskui besitraukiančius vokiečius Vilnių užplūdo Armijos Krajovos brigados, neseniai žudžiusios lietuvius Dubingiuose. Jos kelias dienas ypač siautėjo Žvėryne, žudė lietuvius. Nors Liucija ir Marcelinas Šikšniai puikiai kalbėjo lenkiškai, įsiveržę į jų namus akovcai pamatė lentynose daug lietuviškų knygų ir to pakako, kad suimtų M. Šikšnį. Iškeltomis į viršų rankomis jis buvo vedamas sušaudyti. Laimė tai pastebėjo kaimynas lenkas, kurio namuose laikinai buvo apsistojęs brigados štabas. Atskubėjęs paskutinę sekundę jis įtikino budelius, kad M. Šikšnys – puikiausias žmogus pasaulyje ir taip jį išgelbėjo. Banditai pasitenkino tik namų apiplėšimu... O buvo nužudyta per 100 Vilniaus lietuvių. 1945 m. Šikšnius pasiekė dar viena skaudi žinia – Krokuvoje mirė jų dukra Marija (1910–1945), ištekėjusi už lenkų žurnalisto ir prieš karą ten apsigyvenusi. Baisioji žinia keliavo iki Vilniaus du mėnesius, tad į laidotuves negalėjo nuvykti nei antroji dukra Elena Kruopienė, nei pats M. Šikšnys. L. Šikšnienė jau tada buvo labai ligota.

1949 m. M. Šikšnys tapo seneliu – gimė Laimutė Kruopaitė.

Kaip jau minėta, periodinėje spaudoje M. Šikšnys bendradarbiavo nuo 1895 m. Rašė „Varpe", „Ūkininke", „Rygos garse", „Vilniaus žiniose", „Draugijoje", „Lietuvos žiniose", „Viltyje", „Lietuvių tautoje", „Vilniaus rytojuje"

■ Nukelta į **9 p.**

Paminklas Zanavykų dviskaitai (2)

Bernardas ALEKNAVIČIUS

Spausdiname ištraukas iš Bernardo Aleknavičiaus rengiamos foto apybraižos „Aš čia – gyva“.

Pabaiga, pradžia Nr. 4.

Kai darbas rankose tirpo

XX a. pr. Zanavykuose darbas buvo tarsi malda. Šią šventą pareigą nuoširdžiai atliko kartų kartos. Ir Ona Užupytė-Liūdžiuvienė rašydama savo gyvenimo prisiminimus džiaugiasi: „Man darbas labai sekdavosi, tiesiog tirpte tirpdavo – paršiuką ant šono paristi, nuplikyti, gaidžiukui galvutę nusukti, nupešti, tai tik praeinant. Klojime javus kuliant vis tekdavo sunkesni darbai, kaip vyresnės. Kratydavau auksą, kaip gražiai išsireiškiau, pamokyta svečio kunigo Račiūno“ (p. 35).

O iš kur tas auksas? – paklaus skaitytojas. Ir prisiminimų autorė aiškina: „Atvažiavo tetos giminė kunigas Račiūnas ir jis paklausė: „Ką šiandien dirbot?“ Pasakiau – kratėm mėšlą. O jis: „Nesakyk mėšlą, sakyk auksą“. Ir buvo man didelė pamoka visam gyvenimui, o ir išėjusios į darbą nežiopsojom, prakaito lašai prausė veidus, darbe buvome besotės“ (p. 36). „Ta žemė, pajamų davėja, šeimos ir šeimynos maitintoja, dirbome visi savo rankomis. Nešdami vyrai ant savo pečių plieno dalgius. Rankose vairavo žagres, nutiesdami vagą po vagos. Moteris aš, Juozelio sesutės, gelsvus linelius rovėme, apie juos dirbome, skaudančiomis rankomis ligi iš jų paliko drobės. Krovėme didelius vežimus, spaudėm pleką, po pleko, kaip kregždės savo lizdelius snapeliais. Laistėme prakaitu tą mielą žemelę, kuri išdavė gerus derlius. Kad būtume mes galėję tuos visus darbus, prakaito lašus paversti gėlių žiedais, rūtų šakelėmis. Būtų buvęs labai gražus vainikas ir daug daugiau būtų parašęs negu aš pati“ (p. 54).

„Pas mus būdavo tokia tvarka, jei atvyksta į svečius ilgesniam laikui, pirmą kartą vaišina kaip svečius, paskui visi prie vieno stalo, nesvarbu ar berniukas, ar tarnaitė, ar piemenaitė, ar savi žmonės, ar svečiai atostogauja, visi sykiu valgyt ir vienodai. Šita tvarka šeimyna būdavo patenkyta. Viktoras buvo labai darbininkas. Jeigu vežam rugius, kviečius ar šieną, Viktoras vežimus štukuodavo. Niekur tokių gerų ponų nėra, kad taip dirbtų. Aldonėlei liepdavo dirbt, ji nieko nesakydavo, bet širdyje gal ir ką kitą jautė. Sunku atspėt, o gal nieko blogo negalvojo. Brolieniukė mėgdavo važiuot ant grėbliankos, tik aš jai nelabai duodavau, būdavo mano darbas. Brolieniukė už mane pietus išvirdavo, pavakariams blynų prikepdavo“ (p. 85–86).

„Visos seselės tėviškėje dirbo ir Reginutė neatsiliko, kantriai nešė tą darbo jungą, kurį aš savo inteligentėms seselėms uždėdavau. Gal aš jas ir per mažai supratau būdama bemokslė ir juodo darbo mėgėja. Mes tarp savęs dėl to niekada nesusipykom. Reginutei pasibaigė aukštojo mokslo metai ir pradėjo iš teisybės kalbėt apie vedybų reikalą. Sako Reginutė, nelabai myliu, ale tekėt reikia. Pritariau aš, biskį kraitelio daviau kaip ir visoms, kurios aukštus mokslus baigė. Visos sesutės ir broliai nebuvo priešingi. Vieną kartą mano draugė Onutė pasakojo, aną dieną atėjo jūs Reginutė, tik duris atidaro ir sako, Endriukaitiene, jau ženijuos. Aš tik išsižiojau, iš kur dabar taip greit ištraukei vyrą, ir abi pasibučiavusios labai juokėvos, o paskui rimtai pasikalbėjova“ (p. 110).

„Gyvenimas stūmėsi pirmyn, tęsdamas tą pačią vagą juodos žemelės. Žemė išpurenta žmogaus ranka, pripildė aruodus, maitino žmones“ (p. 96).

„Mano ūkis buvo didelis ir darbo buvo be galo daug. Kad ir vasarą, kai lydavo po stogu darbo surasdavau, o kai gražus oras, po laukus kas gyvas krutėdavom. Aš pati buvau bečienė darbe, gal ir šeimyną per daug spaudžiau“ (p. 121).

„Kai baigdavosi darbai laukuose, klojime, prasidėdavo pas mus verpimas. Verpėm visos trys. Antosė buvo puiki verpėja, o Prakasadėlė biskį mėgo pasnaust. Mudvi su Antosėle kiekvieną dieną po tolką. Jeigu žinova, kad kokią dieną, reiks kur nors išvykt, da labiau skubinava, užvaryt tai dienai tolką. Prakasėdėlė į dvi dienas tolką. Antrą žiemą gyvenant Kiudžiuose, suverpėm pačios 100 tolkų. Davėva su Juozeliu grūšių centnerius, rudenį paršiukų ant verpimo. Verpė ir svetimos moterėlės mums. Pavasarį apie balandžio mėnesį pradėdavom aust. Ir kiekvienais metais taip darydavom ligi drobelių prisidėjom nemažai. Audimus darydavom ne vienų linų, pirkdavova bovelnos siūlus. Ausdavom dvejoms staklėms. Vienose ausdavo Antosėlė, buvo puiki greita audėja. Ausdavo raštuotas staltieses, rankšluosčius. Antrose staklėse audėjos keisdavosi. Prakasadėlė lėtai šaudyklę gaudydavo, man sunku būdavo žiūrėt. Aš ją prašydavau išvirt valgyt, ar kitką padaryt, o aš sėsdavau biskį paklegyt. Kai verpdavom, būdavom pasidalinusios trobas – ryto, pietų ir vakaro. Savo atlikusios, skubėdavom prie ratelių. Mokėjom dirbt ir kartu dainuot. Verpdamos daug dainuodavom. Visos buvom tos minties, kai dainuoji, tai žmonių neapkalbi. Vakarais Juozelis ir berniukas vydavo pančius. Mūs dainai, vakarodavom iki 11 val., jiedu pritardavo. Juozelis turėjo neblogą balsą, gražiai giedodavo, jo seselės buvo choristės. Adventuose giesmes, gavėnioje graudžius verksmus, vakarais giedodavom“ (p. 49).

K. Donelaičio ir O. Liūdžiuvienės gyvenimo ir kūrybos paralelės

Skaitydamas O. Užupytės-Liūdžiuvienės prisiminimus žaviesi savitu ir tik jai būdingu stiliumi. Kažkaip tarp jos parašytų eilučių pinasi ir Kristijonas Donelaitis. Ne rašymo maniera, ne hegzametru, bet gyvenimo tiesa. Įžvalgesnis skaitytojas Zanavykų ūkininkės prisiminimuose nesunkiai suras ir visus keturis metų laikus, kuriuos prieš daugiau kaip 200 metų vaizdžiai nupiešė Kristijonas Donelaitis. O ir šie abudu autoriai savo kūriniuose tvirtai remiasi į tas pačias žmogiškąsias vertybes: dvasingumą, darbą, troškimą žmogui šviesesnio rytojaus. Abudu autoriai panašiai garbina Kūrėją, gamtą ir visa tai, kas joje gyva ir kruta. „Žiemužėlė, rodos, per vienus vartus įėjo, per kitus išėjo, taip nejučiomis prašvito pavasario saulė“ (p. 192), – rašo O. Liūdžiuvienė. Pavasarį ją žavi virš pilkų arimų aukštai į dangaus mėlynę pakilęs vyturys, kviečiantis žemdirbį purenti žemę, berti grūdą. O ką jau bekalbėti apie vasaros darbus, kai į tėviškę susirinkdavo sesutės – studentės ir laukuose tarsi skruzdėlytės krutėdavo su visa samdoma šeimyna. Tvirtai po savo kojomis autorė jautė žemę, jos teikiamas gėrybes žmogui, o apie savo mylimą mamytę rašo: „Visuose varguose, gyvenimo sunkumuose, skausmo valandose remdavosi malda, kad būtų lengviau nešti jai paskirtą šiam pasaulyje erškėčių taką“ (p. 26).

Kaip ir K. Donelaitis, O. Liūdžiuvienė palikuonių neturėjo. Ir abudu gyvenimą buvo pašventę žmonijos tobulėjimui. O. Liūdžiuvienė visą gyvenimą šventai rūpinosi savo jaunesnėmis sesutėmis ir joms buvo tarsi antroji mama. O ir šia dalia nesiskundė. Ir tik vienoje prisiminimų vietoje prisipažįsta: „Likau didžiausia purvabridė“ (p. 26). Tik šis „purvabridės“ darbas ją žavėjo, nes gyveno ateities kartoms. Būta ir nevilties akimirkų: „Blioviau kaip veršis garde. Neilgai triūbijau. Kas dabar iš manęs liko, pelų maišas“ (p. 226). Bet šis „pelų maišas“ mums paliko donelaitišką kūrinį, kuriuo nesižavėti neįmanoma.

Prisiminimų autorės tekstai persunkti zanavykiškais ir šiam kraštui būdingais posakiais: „bėgau tekina“, dažnai naudojamas žodis „biskis“. „Mano žmoniukė biskį pliuškė, Kuoriškės ūkis biskį buvo apleistas“ (p. 48); „Mūsų pamotėlė „mamutė“ buvo man gera tik biskį navatna“ (p. 58).

Gal sulauksime ir tokio laikmečio, kai mūsų lingvistai įvertins ir O. Liūdžiuvienės kurtus naujus žodžius, sąvokas. Ji rašo: „Bedievystės dūdelė buvo pučiama“ (p. 220). Ir kur tu žmogau surasi panašų pasakymą, kaip šios savamokslės Zanavykų krašto ūkininkės rašinyje.

Šiandien skaitydami K. Donelaitį turime naudotis to laikmečio žodynu, nes „Metuose“ ne visi žodžiai nūdienos skaitytojui suprantami. O ir skaitydami O. Liūdžiuvienę turime turėti savitą ir tik jai vienai žinomą žodyną, nes karvė jai raguotė, kiaulė – riestašnipė, apmušti vaikai per sėdynę – nuklyninti, vyro ūsokai – šepetukas („ir Rokas buvo po nosimi su šepetuku“), ligoninė – kenčiančių karalystė, miręs žmogus – bejausmis kūnas arba „Pavalkienė užmerkė akis ašarojančiam pasauliui ir iškeliavo į amžiną Tėvynę“ (p. 214).

Perskaitęs O. Liūdžiuvienės „Mano gyvenimo prisiminimai“ susimąstai. O su kuo be K. Donelaičio dar būtų galima šią kūrėją sulyginti? Gal su Žemaite? Bet Žemaitė, žengdama į lietuvių literatūrą, turėjo stiprų vedlį, tuomet jau žinomą literatūrologą Povilą Višinskį. O. Liūdžiuvienė panašaus vedlio neturėjo. Ji turėjo tik norą rašyti ir nuojautą, kad ką nors šioje žemėje reikia palikti. Tai donelaitiška nuojauta atklydusi iš tos pačios Mažosios Lietuvos. Ir šių abiejų kūrėjų gyvenimo ir kūrybos keliai panašūs. Jeigu K. Donelaičiui iškeliavus į Amžinybę žmonėms jo „Metų“ laukti prireikė 38 metus, tai O. Liūdžiuvienės šiek tiek mažiau – 35. Ir dar jeigu K. Donelaičio rašytinis paminklas Mažosios Lietuvos būrams jau žinomas Žemės rutulio žmonėms ir skaitomas įvairiomis kalbomis, tai O. Liūdžiuvienės sukurtas rašytinis paminklas Zanavykų dviskaitai atspausdintas tik 10 egz. tiražu ir net nežinomas tarp žmonių, su kuriais ji ėjo per gyvenimą „į amžiną Tėvynę“.

Kristijonas Donelaitis ir Ona Užupytė-Liūdžiuvienė to paties kelmo

■ Nukelta į **12 p.**

Nuotrauka iš Reginos Tamolionienės albumo

1973 07 18 Vilniuje susitiko seserys Užupytės Bronė Puidokienė (Lukšiai), Kunigunda Keblinskienė (JAV), Pranutė Pavalkienė (Kaunas), Regina Muralienė (Panevėžys), o Ona Liūdžiuvienė jau buvo iškeliavusi Amžinybėn

■ Atkelta iš **8 p.**

ir kt. Pasirašinėdavo Šiaulėniškio, Emšos slapyvardžiais, kriptonimais. Skelbė publicistinius straipsnius, prozos vaizdelius, eilėraščius. Pagal lenkų rašytojo Juozapo Ignoto Kraševskio (*Kraszewski*, 1812–1887) apysaką „Kunigas“ parašė minėtą tragediją „Pilėnų kunigaikštis“ (pastatyta ir išspausdinta Rygoje 1905 m.), kuri buvo labai populiari XX a. per. lietuvių scenos mėgėjų teatruose. 1907 m. išspausdino ir minėtą dramą „Sparnai“, smulkesnių scenos vaizdelių. Per visą gyvenimą išvertė nemaža Marijos Konopnickos (1842–1910), Elizos Ožeškovos (*Orzeszkowa*, 1841–1910), Stefano Žeromskio (*Żeromski*, 1864–1925), Konstantino Simonovo (*Simonov*, 1915–1979) ir kitų lenkų bei rusų rašytojų kūrinių.

Kaip matematikos didaktikos specialistas M. Šikšnys debiutavo 1907 m. „Draugijos“ Nr. 3 inicialais M. Š. pasirašyta Petro Bendoriaus (1863–1906) ir Prano Daugirdo (1882–?) „Aritmetikos uždavinių ir pavyzdžių rinkinio“ (1906) recenzija. Tai buvo pirmasis lietuviškas matematikos didaktikos straipsnis. Jo pradžioje reiškiamas džiaugsmas, kad mokiniai jau viešai gali spręsti aritmetikos uždavinius gimtąja kalba, keliami metodiniai vadovėlio privalumai, aptariami ir trūkumai. 1909 m. atsižvelgiant į recenzento pastabas išėjo antras, o vėliau – ir daugiau vadovėlio leidimų. Kaip jau minėta, Voroneže M. Šikšnys su kitais kūrė lietuviškus matematikos terminus ir grįžęs į Lietuvą 1919 m. išleido „Aritmetikos ir algebros terminų žodynėlį“. Pirmiausia Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai parašė ir išleido vadovėlius: „Geometrija“ (3 dalys, 1919–1920 ir 1938–1939), „Elementarinė algebra“ (4 d., 1921–1926), „Aritmetika ir algebra“ (3 d., 1939–1940). Tačiau tie vadovėliai plačiai paplito ir Nepriklausomos Lietuvos progimnazijose ir gimnazijose. Parašė ir dvi populiarias matematikos didaktikos knygas, skirtas mokytojams – „Pražulnusis metmuo. Erdvės figūrų brėžimo pagrindai“ (1927) ir „Kai kurie elementarinės algebros papildymai“ (1931). Kadangi lietuviški pedagoginiai žurnalai ėjo Kaune, o pašto ryšius su juo galima buvo palaikyti tik per Latviją, po 1918 m. matematikos didaktikos straipsnių juose M. Šikšnys nespausdino. Neliko abejingas lietuvių literatūrinės kalbos problemoms ir išleido knygutę „Pastabos dėl mūsų vardų, pavardžių ir rašybos reformos“ (1933). Po Antrojo pasaulinio karo išleista „Rinktinė“ (1957), įdomiosios matematikos knygelė „Galvosūkiai“ (1961), „Sparnai“ (1973).

Pokariu senieji vilniečiai inteligentai, M. Šikšnio kolegos ir mokiniai dažnai rinkdavosi jo namelyje Žvėryne.

Mirė M. Šikšnys 1970 m. liepos 15 d. Vilniuje. Palaidotas Rasų kapinėse. Jo ilgametis kolega mokytojas Vincas Martinkėnas (1907–1997) per laidotuves kalbėjo: „Visą gyvenimą nešei šviesos žibintą ir tarsi P. Rimšos pavaizduotas artojas plėšei Lietuvos dirvonus, kur jie buvo daugiausia užžėlę... Tave gerbė ir mylėjo už tėviškę globą, už reiklumą ir teisingumą. Savo pamokomis mokei Vytauto Didžiojo gimnazijos mokinius, o savo vadovėliais – visos Lietuvos jaunimą“ (Paulavičienė R. *XX amžiaus Lietuvos mokytojai*. Vilnius, 1996, p. 66).

1990 m. M. Šikšnio vardu pavadinta Šiaulėnų mokykla. Jau minėta R. Paulavičienė 1992 m. išleido monografiją „Marcelinas Šikšnys“.

■

RELIGIJA IR VISUOMENĖ

Žiniasklaida ir religija. Ką reikia žinoti?

Vytautas ŽEIMANTAS

Dar neseniai gražiai pasitikome ir išlydėjome Šv. Kalėdas. Atrodo šventė visa Lietuva, bet iš tikrųjų šventė dauguma, bet ne visi. Kūčių dieną viena užsienio ambasada pakvietė į priėmimą. Jie taip pat krikščionys, bet stačiatikiai, ir gruodžio 24 – eilinė darbo diena, o Šv. Kalėdas jie švęs tik sausį.

Mūsų valstybė palyginus nėra didelė, tačiau nuo seno palaikomos religinės tolerancijos tradicijos sudarė sąlygas didelei religijų įvairovei. 2011 m. surašant gyventojus žmonės galėjo įvardyti priklausomybę vienai ar kitai religinei bendruomenei. Duomenys iškalbingi. Be Romos katalikų, sudarančių didžiąją daugumą (apie 80 proc.) šalies gyventojų, Lietuvoje veikia Stačiatikių, Sentikių, Evangelikų liuteronų, Evangelikų reformatų, Jehovos liudytojų, Sekmininkų, Babtistų, Graikų apeigų katalikų (unitų), Metodistų, Septintosios dienos adventistų, Tikėjimo žodžio, Charizminės evangeliškos, Naujosios apaštalų, Armėnų apaštališkos, Kristaus bažnyčios, Pastarųjų dienų šventųjų (mormonų) religinės bendruomenės. Čia išvardijau krikščionis. Be jų yra dar Musulmonų sunitų, Judėjų, Budistų, Karaimų religinės bendruomenės. Per 5000 gyventojų nurodė, kad jie priklauso Baltų tikėjimo (pagonių) religinei bendruomenei. Beveik pusė milijono gyventojų pasakė, kad jie nepriklauso nė vienai religijai, arba jos nenurodė.

Bet laikas vietoje nestovi. Lietuvoje atsiranda naujų religinių judėjimų, kurie dar neatsispindėjo paskutiniame šalies gyventojų surašyme. Tai Suvienijimo judėjimas (S. M. Moono sekėjai), Sathya Sai Babos organizacija, Sahadža jogos judėjimas, Gyvenimo meno organizacija ir kt.

Religija visų pirma paremta tikėjimu. O žmonių, priklausančių įvairioms religinėms bendruomenėms, pasaulėžiūra, etinės nuostatos, ritualai gali būti skirtingi. Todėl mokslininkams, žurnalistams ir kitiems žmonės, panorusiems pakomentuoti religine tematika žiniasklaidoje, iškyla daug pavojų suklysti, net nepelnytai užgauti, įžeisti. Taip gali nutikti ne iš blogos apie tai rašančio žmogaus valios. Nepasitenkinimo priežastimi gali būti neteisingai pavartota sąvoka, net vienas ne vietoje pasakytas žodis.

Apie tai susimąsčiau ir neseniai dalyvaudamas parterystės kūrimo seminare, vykusiame vykdant projektą „Religinės įvairovės pažinimas ir sklaida Lietuvoje“. Šį projektą vykdo Lietuvos žurnalistų sąjunga ir Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras. Seminaras susilaukė didelio žurnalistų dėmesio. Vytauto Didžiojo universiteto (M. Ališauskienė, R. Ruolytė, G. Markauskaitė), Mykolo Romerio universiteto (L. Biekša), Teisingumo ministerijos (D. Glodenis), kiti pranešėjai aptarė susiklėsčiusią religinę įvairovę Lietuvoje, religijos ir valstybės santykius, nemažai kalbėta ir apie žiniasklaidos įtaką, komentuojamos ir aptariamos žurnalistų daromos klaidos. Buvo pateikta ir nemažai patarimų, kaip išvengti tokių nesusipratimų.

Pirmoji nuostata ateina iš mūsų valstybės Konstitucijos, kurioje teigiama, kad „minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą. Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves. Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“.

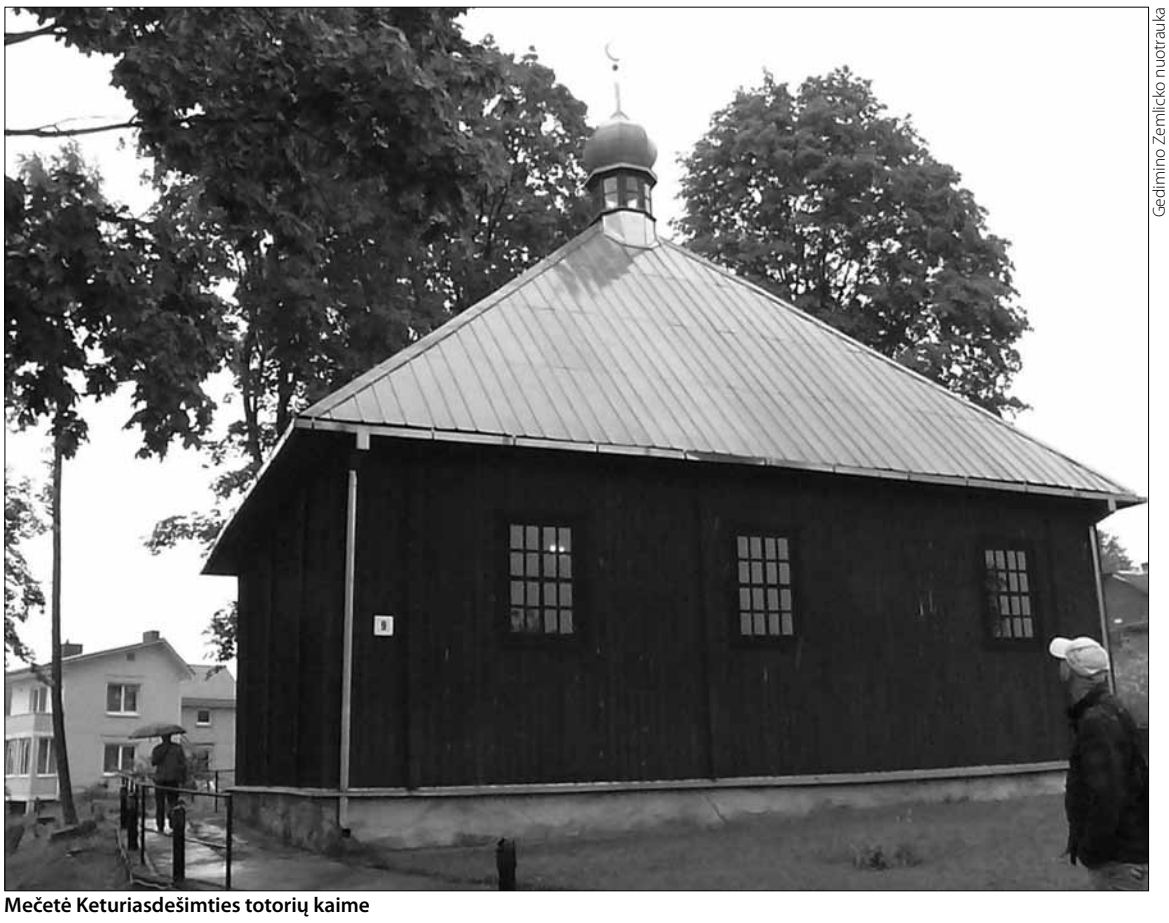

Gedimino Žemličko nuotrauka

Mečetė Keturiasdešimties totorių kaime

Visas Konstitucijos 26 straipsnis pacituotas neatsitiktinai. Mes, bendradarbiaujantys su žiniasklaida, taip pat esame žmonės. Kiekvienas mūsų tikime ar netikime, bet tai irgi tikėjimas, tik į nieką. Kiekvienam savas tikėjimas arčiau širdies. O kito tikėjimo žmogus ar religinė bendruomenė neretai gali sukelti tam tikro diskomforto. Rašant apie tai, žiūrėk, ir atsiranda noras pamokyti, pasakyti, kad yra tikra (tai yra mano) religija. O labiau užsidegę žmonės pradeda ir kritikuoti nesavas religijas, kartais net koneveikti kitas religijas ir jų atstovus. Taip padaroma tik meškos paslauga. Ir ne taip svarbu, kodėl tai įvyko: nenorint pikto, dėl tokių temų subtilybių nežinojimo, ar sąmoningai stojus į „Kryžiaus karų“ taką, ar praktikuojant karingojo ateizmo taktiką. Todėl rašantieji apie religiją neturėtų pamiršti mūsų Pagrindinio įstatymo teiginių.

Rašant apie religijas gali patekti į nelygiavertes situacijas. Viena, pvz., rašyti apie Romos katalikus, įsigalėjusius Lietuvoje nuo Vytauto ir Jogailos laikų, visai kita – rašyti apie neseniai į mūsų šalį atėjusius naujuosius religinius judėjimus. Pirmuoju atveju autoriui talkina tūkstantmetės Katalikų bažnyčios istorija, teologijos mokslai, katalikiška spauda, pagaliau, tėvų ir protėvių tradicijos, nuo vaikystės įdiegta gyvenimo samprata. O apie naujus religinius judėjimus informacijos lietuvių kalba praktiškai nėra. Norint rašinyje išlikti objektyviam telieka išklausyti tos religinės bendruomenės balsą, išgirsti jų komentarus ir pasisakymus.

Tokiu atveju gali pagelbėti ir ekspertų, mokslininkų nuomonė. Kai rašome, pvz., bankų, genetikos, kosmoso ar kitomis sudėtingesnėmis temomis, visada stengiamės pasisemti tokių žinių iš įvairių šaltinių, išklausome ir tos srities mokslininkų ar ekspertų nuomonę, ją cituojame, komentuojame. Tokio principo reikėtų laikytis ir rašant religijos tema. Deja, kaip buvo pastebėta seminare, tokie informacijos šaltiniai kaip ekspertai ar mokslininkai, galintys objektyviai pakomentuoti nagrinėjamą situaciją, problemą, nėra dažnai cituojami žiniasklaidoje. Todėl patartina klausti informacijos religijotyrininkų, įvairių ekspertų, mokslininkų dirbančių religijos srityje. Objektyvios, mokslinės informacijos apie religines bendruomenes, įvairius religinius reiškinius ir procesus galima gauti Vilniuje įsikūrusiame Naujųjų religijų tyrimo ir informacijos centre (direktorė dr. Milda Ališauskienė), Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimo centre, Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedroje, Lietuvos religijotyrininkų draugijoje. Šiose įstaigose kaupiama medžiaga apie tradicines ir netradicines religines bendruomenes, naujas religijas, naujuosius religinius judėjimus, dvasines grupes, naujojo religingumo tyrimus, religinius reiškinius ir procesus. Pabendravus su specialistais, kūriniai bus žymiai objektyvesni, juose nebus klaidinančios informacijos, patenkančios į žiniasklaidą dėl nežinojimo. Išvengtume grubių klaidų, kai net painiojami religinių bendruomenių pavadinimai, priskiriami jiems nebūti dalykai, iškraipomi tikėjimo pagrindai.

Labai svarbu ir tiksliai vartoti religinę terminiją. Dirbant žiniasklaidai reikėtų suprasti įvairias religines sąvokas, kad būtų išvengiama netikslaus vartojimo. Tokių klaidų esti daug, paminėsiu tik du ypač dažnai neteisingai vartojamus žodžius – *kultas* ir *sekta* (*sektantas*). Šios sąvokos nebūtinai privalo turėti neigiamą kontekstą. Tai jos paveldėjo iš sovietmečio, kai įvairūs religiniai judėjimai buvo apšaukiami sektomis, o sektantus už tai teisdavo, tremdavo ar kalindavo. *Kultas*, kilęs iš lotyniško cultus – garbinimas, irgi negalėjo patikti ateistinę politiką vykdžiusiai valstybei. Sovietinėje žiniasklaidoje šie žodžiai buvo vartojami norint ką nors pažeminti, įžeisti, sumenkinti. Dabar tokios būtinybės nėra, bet įprotis gajus. Deja, dar dažnai šie žodžiai žiniasklaidoje vartojami netinkamai, ypač kai kalbama apie įvairias netradicines religines bendruomenes, naujuosius religinius judėjimus, dvasines grupes.

Svarbu vartoti tik objektyvius informacijos šaltinius. Kalbant apie vieną ar kitą religinę bendruomenę, konfesiją, įvairius religinius reiškinius, pravartu pateikti ir opozicinių nuomonių, ir nešališkų informacijos šaltinių, kurie leistų objektyviai išanalizuoti aptariamą problemą ar įvykį. Tai padėtų išvengti situacijų, kai vienų religinių bendruomenių atstovai savo išreiškiamomis mintimis ir pasisakymais diskriminuoja kitas konfesijas. Taip pat kai pateikiama tik vieno individo, kuris nėra nei religinės bendruomenės atstovas, nei ekspertas subjektyvi nuomonė, klaidinanti skaitytojus ir žiūrovus. Objektyvios informacijos skelbimas padės išvengti vienpusiškumo. Ir ypač, jei respondentui tolimi tolerancijos principai.

Užsiminus apie toleranciją, reiktų pabrėžti, kad ir pats korespondentas būtų tolerantiškas. Visuomenė, paveikta žiniasklaidos, aktyviai reaguoja, vertina vienas ar kitas religines bendruomenes. Deja, dažnai, kalbant apie įvairias religines bendruomenes, jaučiamas autoriaus išankstinis nusistatymas, neigiamas požiūris į aptariamus religinius judėjimus. Tai sukelia ne tik įvairių stereotipinių, bet ir diskriminuojančių, negatyvių minčių.

Žiniasklaidos atstovams, sėdus prie tokios temos, derėtų nors trumpam atitolti nuo savų socialinių ir kultūrinių nuostatų, ir vengti savo nusistatymų brukimo, stereotipinių pasisakymų naudojimo. Tai padėtų išvengti ir kito neteisingo stereotipo, kalbant apie kai kurias religines bendruomenes kaip apie kažkokią išskirtinę visuomenės dalį. Dažnai skaitydamas ar klausydamas laidų nesunkiai pajunti, kai žurnalistas ar laidos vedėjas pradeda skirti visuomenę į „mes“ ir „jie“, kur „mes“ – tai Romos katalikai, o „jais“ tampa kitos tradicinės religinės bendruomenės bei įvairios netradicinės religinės bendruomenės, kurios tarsi atskiriamos nuo kultūrinės ir socialinės aplinkos, t. y. atskiriami nuo visos visuomenės. Derėtų to vengti. Tada atsirastų moralinis pagrindas pradėti teigiamai vertinti ir pačią religinę įvairovę.

Dabar daugelio religijų atstovai leidžia periodinę ir kitokią literatūrą. Joje, suprantama, rašo apie savo religinę bendruomenę, jos veiklą. Publikacijų, palankiai vertinančių religinę įvairovę, pasirodo retai. Šią spragą galėtų užpildyti visuomeninės, politinės, mokslinės, kultūrinės krypties žiniasklaida, tačiau taip nėra. Gal trūksta autorių, supratimo, kad tai aktuali tema? Juk žymiai lengviau visa tai pavaizduoti skandalingose istorijose ir neigiamuose kontekstuose. Čia kliūva ir senųjų, tradicinių, ir naujųjų, dar netradicinių religijų atstovams. Nors tiesos dėlei reikėtų pasakyti, kad naujoms religinėms bendruomenėms kliaučių tenka daug daugiau ir jos būna piktesnės, labiau įžeidžiančios.

Supratimas iš karto neateina. Todėl reikėtų daugiau ir profesionaliau rašyti apie religinę įvairovę, įvairių religinių bendruomenių vertybes, jų tradicijas, pasaulėžiūrą, gyvenseną. Būtų įdomu išgirsti ir ką įvairių religijų atstovai mano apie mūsų valstybę, jos santvarką, dabartinę politiką, visuomeninį, kultūrinį gyvenimą. Deja, apie tai jų balso žiniasklaidoje dar nesigirdi, nors jie juk irgi mūsų visuomenės dalis. O visuomenės žinojimas skatintų tolerantišką požiūrį į visas religines bendruomenes.

Ir paskutinė mintis, kurią norėčiau pateikti – analitinių publikacijų religijos tema svarba. Ne veltui analitinius straipsnius mes, žurnalistai, vadiname „aukštuoju pilotažu“. Ši sąvoka gerai žinoma asams lakūnams, žinoma ir žurnalistikos asams. Taip, ne kiekvienas gali parašyti analitinę publikaciją, bet reikia tik pradėti, tada ateis ir patirtis, problemos gilumo supratimas. O kol kas aiškiai trūksta analitinių tekstų apie religinę įvairovę, įvairius religinius įvykius ar problemas. Dalį šio trūkumo dengia verstinė literatūra. Bet kartu su vertimais iš užsienio ateina ir menkavertės literatūros, kurioje bandoma išpūsti religinius konfliktus, gąsdinti įvairiu religiniu fanatizmu, ar kokios nors religijos grėsme. Taigi mūsų mokslininkams, žurnalistams, įvairių konfesijų atstovams yra kur padirbėti. Lietuvos autorių, gerai žinančių mūsų realijas, analitiniai straipsniai suteiktų daugiau objektyvumo, gilesnio religijų pažinimo, skatintų mūsų visuomenėje tolerancijos idėjas, tvirtintų visuomenės solidarumą.

TRYS BROLIAI – VIENA SĖKMĖS ISTORIJA (1)

Atkelta iš **3 p.**

A. Vizbaras. Toks tvirtinimas nėra teisingas, kadangi neadekvatus palyginimas – iš aguonos grūdo norima gauti nežinia ko. Šiandien mūsų didžiausia galia nuolatinėje veikoje yra 7 W. Nedaug? Bet pasižiūrėkime, iš kokio aguonos grūdo tą galią sugebame generuoti. Tai milžiniškas energijos kiekis, jeigu įsigilinsime. Jei iš šaldytuvo dydžio dėžės gauname 1 kW, o iš akimi vos matomo mikrolazeriuko 7 W, tai pastarojo efektyvumas santykinai didesnis. Į tokio tūrio aparatą sudėjus daugybę mikrolazeriukų gal pavyktų gauti ir 1 MW galios.

ML. *Kuo šiuo požiūriu puslaidininkiniams lazeriams pralaimi kieto kūno lazeriai?*

A. Vizbaras. Kietakūniai lazeriai kaupinami optiniu būdu, vadinasi, reikia žadinti tam tikrą lempą, o tam reikia energijos. Lempa arba lazeriniai diodai apšviečia tą kristalą, taigi krenta efektyvumas, kuris geriausiu atveju bus 10 proc.

Griovimo šišas ir puslaidininkiai

ML. *Daug dėmesio skiriate kristalų auginimui, o šioje srityje Lietuva turėjo gerą įdirbį. Pakaktų priminti „Nuklono", „Ventos" įmones, kur buvo auginami net unikalūs tuo metu puslaidininkiniai kristalai. Ar Jūsų veikloje kokio nors perimamumo su turėtąja patirtimi esama, o gal veiklą pradėjote tuščioje vietoje?*

A. Vizbaras. Mūsų atveju tai visiškai nauja erdvė. Lietuvoje būta tokių pagrindų, bet apmaudu, kad nesugebėta išsaugoti. Gal ne tik santvarkos pasikeitimas ir subyrėję seni ekonominiai ryšiai turėjo įtakos. Gal pristigo ir asmenybių, kurios būtų gebėjusios žvelgti į priekį.

Kristijonas Vizbaras. „Nuklonas" begėdiškiausiu būdu buvo išvogtas. Mes dabar turime molekulinio pluoštelio epitaksijos reaktorių III–V grupės puslaidininkiniams kristalams auginti. Tai štai „Nuklone" stovėjo Prancūzijos kompanijos „Riber" pastatyta tokių reaktorių linija. Vykstant santvarkos virsmui, Vilniaus universiteto mokslininkų grupė vyko į „Nukloną" domėtis, gal įmanoma kai ką už prieinamą kainą įsigyti. Ką rado? Per naktį visa vertingiausia nauja įranga buvo išlaužta gabalais ir priduota į… metalo laužo supirktuvę. Taip pasielgta su įranga, kurios vertė dešimtys milijonų litų. O jei tokia įranga būtų patekusi į rankas žmonėms, panašiems į tuos, kurie išlaikė „Fermentą" ir „Bio Sicor" savo rankose, tai būtų kitas reikalas.

A. Vizbaras. Tose institucijose ar bendrovėse, kur atsirado tokių asmenybių kaip Arvydas Janulaitis, Viktoras Butkus, Vladas Bumelis ir kai kurios kitos, sugebėta išlaikyti Lietuvos biotechnologiją. Išties buvo sudėtingi laikai, bet tos asmenybės sugebėjo savo regos fokuse išlaikyti biotechnologijos svarbą ir turėtą žinių lygį. Ir tas jiems atsipirko šimteriopai.

Panašiai buvo su Lietuvos lazerių kūrėjais. Buvo Algis Petras Piskarskas, Romualdas Danielius, Rimantas Kraujalis ir kiti, sugebėję suburti į vieną vietą ir išlaikyti kritinę žinių masę, o tuo pačiu išlaikyti šią mokslo ir gamybos sritį. Bet su puslaidininkiais to neįvyko.

ML. *Išskyrus išlaikytą Puslaidininkių fizikos institutą.*

A. Vizbaras. Tarkime, taip, tačiau „Nukloną", „Ventą" praradome. Ką tai reiškia? 20 metų pertrūkį, pauzę tuose perspektyviuose darbuose. Baigę mokslus Vakaruose grįžome į Lietuvą ir atsidūrėme padėtyje, kai teko imtis visko iš pradžios. Mums būtų buvę daug lengviau, jeigu tas tęstinumas būtų buvęs išlaikytas.

K. Vizbaras. Nereikėtų pamiršti, kad mūsų prisimintieji asmenys ne tik išlaikė savąsias sritis – biotechnologiją ir lazerių kūrimą, bet ir smarkiai restruktūrizavo tuos veiklos barus. Teko atsisakyti daugelio darbuotojų, ir toli gražu ne prastų – tokia buvo to meto būtinybė. Skausmingi sprendimai, bet jie padėjo išsaugoti specialistų ir mokslininkų branduolį, iš kurio ilgainiui tos sritys atsikūrė, prisitaikė prie naujos sistemos ir sustiprėjo.

A. Vizbaras. Reikėjo keisti žmonių mentalitetą, požiūrį į darbą. Bet puslaidininkių skirtyje mes pasijutome visiško starto pozicijoje, kai patiems teko įveikti visą distanciją.

Kaip blusos kaustomos

ML. *Iš kur trys broliai gavo drąsos imtis veiklos, kurios kažkodėl nedrįso imtis Lietuvoje dirbusieji mokslininkai ar elektronikos inžinieriai?*

A. Vizbaras. Mudu su Kristijonu į Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą įstojome 2003 m., nuo antro kurso pradėjome dirbti laboratorijoje. Bet tuo metu jokios didesnės europinės paramos technologijoms, įrangai Lietuva dar negaudavo. Ir mums teko susidurti su aparatūra fakulteto laboratorijose, kuri buvo tokia sena, kad daugelis prietaisų neveikė. Kai 2004 m. tapome Europos Sąjungos nariai, prasidėjo finansinė ES parama Lietuvai. Nuo antro kurso pradėjome dirbti prof. Viliaus Palenskio ir Jono Matuko Triukšmų tyrimo laboratorijoje Radiofizikos katedroje. Užsiėmėme ne tiek moksline veikla, kiek įvairiais matavimais. Eksperimentinė fizika mus sudomino, užkibome ir už puslaidininkių.

ML. *O kas konkrečiai sudomino?*

A. Vizbaras. Laboratorijos vadovai iš savo draugo Kanadoje gaudavo lazerinių diodų ir fotodiodų. Aplinkui nusenusi įranga, o vadovas mums rodo: „Štai fotodiodas". Žiūrim ir nieko nematom – toks mažytis. Per mikroskopą pamatėme kontaktus ir visa kita, iš ko galėjome spręsti, kad tai tikrai fotodiodas. Pagalvojau: su mūsų laboratorijoje esama įranga tokių subtilių dalykų tikrai niekas nedaro. Vadinasi, užsienio universitetuose su tokia įranga dirbama. Ta mintis mane sužavėjo, nedavė ramybės, labiausiai knietėjo sužinoti, kaip tie mažutėliai įtaisėliai daromi, kaip tas blusas pakausto.

Štai iš tokio studentiško gal ir naivaus susižavėjimo toliau ir prasidėjo mudviejų su Kristijonu kelias į platųjį puslaidininkių pasaulį. Trečiame kurse jau buvome apsisprendę, kad padarome bakalaurinį darbą, apsiginame, gauname diplomą ir keliame sparnus į užsienį, kur bandysime tas naujausias technologijas įsisavinti.

K. Vizbaras. Būtent su puslaidininkių technologijų mokslu ir pačia gamyba norėjome susipažinti, nes mums tai buvo įdomu ir bene labiausiai traukė. O Dominykas buvo už mus vyresnis ir ėjo savo keliu, įgijo inžinerinį išsilavinimą, o paskui vadybinį. Tapo jūrų transporto inžinieriumi, baigęs Antverpene atitinkamą universitetą Belgijoje. Su fizika nieko bendra neturintys mokslai, bet jo vadybiniai įgyti įgūdžiai ir sukauptoji patirtis mums labai pravertė imantis savarankiškos veiklos.

Bus daugiau

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Šiame pastate Molėtų plente netoli Riešės įsikūrusi mokslinė aukštųjų technologijų bendrovė „Brolis Semiconductors"

Iš akademinio folkloro (17)

Pokalbį, užrašytą 2014 m. vasario 15 d., pradėjo garbus humanitaras, kreipdamasis į savo kolegą, daug nuveikusį gamtos moksluose.

– Šiandien žiūrėjau TV. Transliavo Kultūros ir meno premijų įteikimo ceremoniją Prezidentūroje. Atrodė iškilmingai ir įdomiai: kamerinis styginių ansamblis grojo Fausto Latėno pjesę santūriai, po to naujieji laureatai kalbėjo kaip kas išmanė – vieni nuolankiai dėkodami, kiti pareigingai reiškė teigiamas emocijas, mandagiai prislopinę savo reikšmingumo pozą.

– Aš taip pat mačiau tą laidą. Įsidėmėjau premijų komisijos pirmininko kalbą, iš jos kai kas paaiškėjo – tai nuolatiniai keblumai, aiškėjantys vertinat darbus. Ypač sprendimų reikaluose sumaištį kelia aiškių kriterijų stoka. Patys komisijos nariai supranta, kad neišspręstas svarbus klausimas: vertinti už viso gyvenimo kūrybinę veiklą ar tik už pastarųjų metų?

– Man atrodo, kad laikinų kriterijų pasirinkimą lemia dvi prieštaraujančios pusės: vyraujanti komisijos dalis agresyviai šūkauja reikalaudama, kad būtų vertinami nominantų pastarųjų septynerių metų rezultatai, kita – mažumos dalis, užslopinta rėksnių, – už visą kūrybą.

– Aš sakyčiau taip: korektiškai kūrybą vertinti galima tik praslinkus dešimtmečiams. Rezultatų reikšmė mokslui ir kultūrai paaiškėja po dviejų trijų dešimtmečių, o kartais ir po pusės šimtmečio. Per tą laikotarpį nubyra laikinos mados; vertingi darbai, nuolat juos aptariant, kritikuojant, cituojant ar demonstruojant parodose, įvairiapusiškai įvertinami; galop išsikristalizuoja jų fundamentalumo bei reikšmingumo bruožai. Tad kalbėti apie kūrybą, aprėpiančią septynerius metus yra nepateisinamas akibrokštas. Akivaizdu, čia slypi kažkas daugiau.

– Šiuo klausimu mudu puikiai sutariame. Nors esu humanitaras, tačiau galiu patvirtinti, kad istorijos moksluose bei apskritai lituanistikos baruose subręsta rimti darbai, parašomos monografijos tik tuomet, kai mokslininkas atkakliai dirba du, tris, keturis dešimtmečius. Per penkerius ar septynerius metus jis gali parašyti tik kelis straipsnius, o tvirtais argumentais pagrįstą studiją – tik per ketverius šešerius metus. Meno srities reikaluose, manau, kūrybinių nuopelnų įvertinimo tema skamba analogiškai.

– Aš jau atkreipiau Tamstos dėmesį į slypinčius interesus. Tad paklausyk, ką norėčiau dar pridėti. Dabar į priekį veržiasi gausus agresyvių vidutinybių būrys. Jų tikslas dabar, ir būtent šiandien išgarsėti ar pralobti bet kuria kaina, nepaisant moralės normų. Prasiskverbę į vertinimo komisijas ar tarybas, jie triukšmingai ir įkyriai siekia sudaryti tinkamas sąlygas bendraminčiams. Ir štai, pažvelgę į pastarųjų penkerių metų įvairių vertinimų rezultatus, matome ne vieną apdovanojimą už akibrokštą, kuris šiandien užmirštas, nes tai buvo nepasotinamų ambicijų supliuškęs, nė pėdsako nepalikęs burbulas.

– Kaip gaila, kad mūsų ištikimasis komentatorius Dominykas dėl jį užklupusios negalios negalėjo pasiklausyti mudviejų pokalbio. Manau, jis pasakytų: „Mieli akademiniai senjorai, jūsų laikas jau praėjo – nesitikėkite, kad bus įvertinti jūsų ilgų dešimtmečių darbai, kuriems paaukojote visą savo talentą ir fizines galias. Kiti laikai – nauji papročiai".

•••

Pokalbis po poros dienų.

– Mielas Kolega, racionalaus mokslo virtuoze, kaip Tamstą paveikė kupini įniršio garsaus europarlamentaro ir buvusio Sąjūdžio didžiavyrio žodžiai, pasmerkiantys referendumo šalininkus?

– Man asmeniškai tie žodžiai nuskambėjo sukrečiančiai. Bet dar siaubingesnę prasmę jie įgijo, kai išskrido iš lūpų asmens, kuris buvo daugumai tapęs simboline nepriklausomybės idėjos figūra. Ir tuos šventvagiškus žodžius ištarė iš mums šventos vietos – Signatarų namų balkono, gatvėje apsupto trispalvėmis.

– Po to kai ši figūra tautiečius pavadino runkeliais, šventvagystės aktas jau nenustebino. Matyt, tai tęsinys to, ką galima būtų pavadinti asmeninės „evoliucijos" taku prarajos link.

– Net nežinau, kaip į tai sureaguotų mūsų nepamirštamas Dominykas, daug slaptų dalykų žinantis apie kelis tautos didžiavyrius.

Nepriklausomas socialinis etnografas,
2014 m. vasario 10–20 d.

Paminklas Zanavykų dviskaitai

Atkelta iš **9 p.**

vaikai ir Juodu privalėtų stovėti greta vienas kito.

Bumerangas

Renkant medžiagą fotoapybraižai „Novužės krašto vaikai“ teko pabuvoti ir pas O. Užupytės-Liūdžiuvienės pusseserę, 1938 m. Europos moterų krepšinio pirmenybių sidabro medalininkę Aldoną Vailokaitytę-Pakalenkienę. Įsikalbėjome. „Vailokaičių giminės šaknys Mažojoje Lietuvoje, – teigė pašnekovė, – o ir mūsų giminės pirminė pavardė ne Vailokaitis, bet Povilaitis. Vailokaičiais mes tapome atsitiktinai. Baudžiavos laikais Prūsijoje gyveno du broliai Povilaičiai. Broliai buvo labai panašūs ir ponas juodviejų vieno nuo kito neskyrė. Vienas Povilaitis avėjo veltinius, kuriuos tame krašte vadino vailokais. Tai ponas šiam Povilaičiui ir sako: „Nuo šiandien tu būsi Vailokaitis, o tavo brolis liks Povilaičiu“. Taigi Povilaičiai ir Vailokaičiai iš to paties kelmo, kažkur nuo Stalupėnų, o gal nuo Gumbinės“.

Mūsų literatūros pradininką K. Donelaitį, Povilaičius ir Vailokaičius maitino ta pati žemė, tai gal dėl šios priežasties ir O. Užupytės-Liūdžiuvienės gamtos aprašymai taip tampriai susišaukia su K. Donelaičio kūryba?

Dar daugiau. Šioje istorijoje turime ir savotišką bumerangą. O. Užupytės-Liūdžiuvienės dukterėčios Teresėlės Laimutės Šnipienės sūnus Mindaugas skulptoriaus profesijos mokėsi pas prof. Konstantiną Bogdaną, kuris K. Donelaičio 250-jam gimtadieniui iš stikloplasto buvo sukūręs paminklą su mintimi, kad bėgant laikui šis Poeto atvaizdas bus iškaltas granite ar nulietas iš bronzos. Praėjo pusšimtis metų. Sovietizuotoje Lietuvoje K. Donelaičiui bronzos neatsirado. O skulptorius laukė. Nesulaukęs Konstantinas Bogdanas iškeliavo amžinybėn.

Ir šiandien, kai Kristijonui Donelaičiui – 300, atrodo, kad Lietuvoje atsiras ir bronzos mūsų literatūros pradininko paminklui, kuris sužaižaruos prie Vilniaus universiteto, o ir šį darbą įgyvendins K. Bogdano mokinys Mindaugas Šnipas, kurio protėvių šaknys K. Donelaičio žemėje.

Nuotrauka iš Reginos Tamolionienės albumo

Švediškių k. Lukščių valsčiaus ūkininkų Onos ir Petro Užupių dukros Regina (1910–1988), Stasė (1903–1985), samdinė A. Pikžirnytė-Puskunigienė, Marytė (1907–1985), Bronė (1907–1996) ir Antanina (1905–1984) Užupytės (1931 08 10)

Apie Algirdo Patacko knygą „Litua“

Gedimino Zemlicko nuotrauka

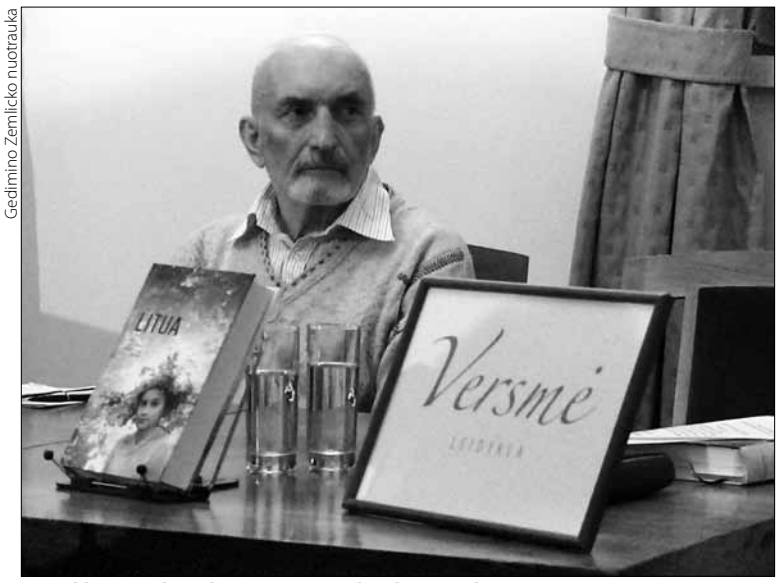

Nepriklausomybės akto signataras Algirdas Patackas Signatarų namuose pristato naują savo knygą „Litua“

Atkelta iš **5 p.**

Nemuno delta vokiškai buvo vadinama Niederung, o lietuviškai „Lankos sritis“. Taigi, viskas pagal upių tėkmę, neatsižvelgiant į tai, kad Žemaitijoje yra aukštuma. Ir Vytautas Didysis laiške ordinui rašė, kad žemaičiai gyvena žemiau, bet mes esame viena tauta.

Dabar apie paslaptingąją Skandiją, Skandzą, taip pat ir Skandinaviją. A. Patackas pritaria J. Statkutei de Rosales, kad Skandza buvo rytinėje Baltijos jūros pusėje (p. 174). Labai taikliai A. Patackas šioje vietoje pateikia lietuviškus žodžius skandenė, skandinė, skendena, skendė (pridėsime žodį „skandinti“ – R. M.) ir sieja šiuos žodžius su pajūrio klampynėmis, pelkėmis (p. 178). Man atrodo, kad šią mintį galima truputį pakreipti ir patikslinti remiantis lietuvių ir kitų tautų tautosaka: Skandija ar Skandinavija yra žemė, kurioje leidžiasi (skęsta) saulė. Taigi, Skandija, Skandinavija gali būti ir rytinė, ir vakarinė Baltijos jūros pakrantė, kur leidžiasi saulė.

Toliau pereikime prie A. Patacko plačiai išrutuliotos galindų temos (p. 185–200). Jis rašo, kad „galindai yra galinė pakraštinė aistijų gentis“ ir kartu nežymiai pastebi, kad Rasa Ambraziejienė yra siejusi galindus su žodžiu „galingas“. Man artimesnis R. Ambraziejienės variantas. A. Patackas cituoja Petro Dusburgiečio kroniką, kad galindai buvo labai stipri gentis, prisidauginusi dėl didelio vaikų skaičiaus. Be abejo, kaimynams tai nepatiko, o čia dar tūkstantmetis slavų skverbimasis: galindai kelis šimtmečius kovoję su jau suslavėjusiais Mozūrais, susijusiais su vėlesne Mazovija. Žinomas panašiu vardu į lietuvišką žodį „mažas“ prūsų karžygys Tautų kraustymosi laikotarpyje. Iš šio vardo galėjo kilti Mozūrijos ir Mazovijos pavadinimai (bet to netvirtinu, nes trūksta duomenų). Kryžiuočių duomenimis, atvykę į Prūsiją Galindijos vietoje jie radę dykrą. Taigi, viena iš galindų išsikraustymo priežasčių galėjo būti pralaimėtos kovos su kaimyninėmis gentimis ir galindų savo galybės ir valdžios demonstravimas. Mano nuomone, daugybė lietuviškų vietovardžių su -gala reiškia „galią“. Kauno Aleksote buvusi Svirbigala – „skvarbi galia“, Ramygala – „Ramovės galia“, Dievogala prie Zapyškio – „Dievo galia“, Ariogala – „erulių, herulių galia“ – kryžiuočių vadinta Eriogala, Heragala (grįžusių po Romos nukariavimo herulių, erulių tvirtovė – R. M.). Bet šių vietovardžių su -gala nereikia painioti su vietovardžiais -galis, -galiai, kurie su galia, tvirtumu nesusiję, tai Kopgalis, Laukagaliai ir pan. vietovardžiai.

Ir kaip aptariant galindus negrįžti prie V. Toporovo? Juk jis vienas pirmųjų išrutuliojo baltų genties galindų (apie tai rašo A. Patackas) klausimus, atkreipė dėmesį į galindų klajones po Europą. Visa laimė, kad šioje vietoje V. Toporovas „neįklimpo“ tarp tų mokslininkų, kurie netelpančių į tam tikrus rėmus mokslininkų mokslininkais nelaiko. Panašiomis mintimis persunkta A. Patacko knyga „Litua“.

Tačiau vienoje vietoje, deja, ir pats A. Patackas pakliuvo tarp tų apsiribojusių mokslininkų. Jūs atspėjote! Tai jo požiūris į Česlovą Gedgaudą: „Česlovo Gedgaudo skelbiamos teorijos apie baltų proistorę yra anapus istorijos mokslo ribų. Vienintelis teigiamas jų bruožas – žadinamas susidomėjimas tautos ikirašytine istorija“ (p. 204). Šioje vietoje, deja, A. Patackas apie Č. Gedgaudą rašo lygiai taip pat, kaip kai kurie autoriai kalba apie jį patį.

Be to, man, beveik 10 metų dirbusiam Valdovų Rūmų paramos fonde, nelabai patiko netikėtas A. Patacko ekskursas į šoną straipsnyje apie mūsų kalbą: „...negalios simboliu gali būti Valdovų rūmai, kultūrinio bergždumo monstras“ (p. 226). Man bergždžiau atrodytų atkasti pamatai po didžiuliu stiklo gaubtu pačioje Vilniaus senamiesčio širdyje ties Gedimino pilies kalnu.

Be šių pastabų, reikia atkreipti dėmesį į nepaprastai jautrią knygos „Litua“ kalbą ir daugybę atskleistų naujų, mažai žinomų istorinių realijų. Labai teigiamai nuteikia šiltas, malonus knygos stilius, beveik nėra korektūros klaidų, kurių nuosekliai perskaitęs knygą pastebėjau tik keletą. Svarbiausia, kad A. Patackas, nors ir truputį idealizuodamas, žadina tautą dabartinės civilizacijos žlugimo metu ir nuleidžia mums ne gelbėjimosi šiaudą it skęstančiajam, kaip sako lietuvių patarlė, bet – visą plaustą. Ačiū!!!

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt, 11 mėn. – 100, 98 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: *http://www.mokslolietuva.lt*
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://www.mokslolietuva.lt* paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.